

Forord

Denne oppgaven har blitt til over en periode på to år, og disse to årene har bestått av både oppturer og nedturer. Med, til tider, god arbeidsmoral og strukturert jobbing, har jeg endelig kommet i mål. Men det er ikke en jobb jeg hadde greid helt på egenhånd, og noen aktører må takkes for god støtte og hjelp.

En stor takk må rettes til biblioteket på Dragvoll som har måttet grave i de dypeste magasiner etter litteratur til meg. Jeg har mang en gang blitt overrasket over hva de greier å trylle frem. Tusen takk til Terje Spurkland, min veileder, som har hjulpet meg gjennom de faglige utfordringene jeg har møtt på underveis, med en forfriskende, og veldig nødvendig ærlighet og konkrete og lett forståelige tilbakemeldinger.

Jeg vil ellers takke mine foreldre, som alltid gir meg god støtte når det er nødvendig, Kristoffer, som er den stabile grunnen som jeg trenger gjennom en skriveprosess som er preget av opp- og nedturer, og mine venner rundt meg, som i det siste har fått litt større innsikt i kristningsprosessen og runerekken enn de kanskje har hatt behov for.

Innholdsfortegnelse

Forord	1
Innholdsfortegnelse	3
1.0 Innledning	5
1.1 Bakgrunn	5
1.2 Problemstilling	6
1.3 Metode	6
2.0 Avgrensing og kildekritikk	7
2.1 Avgrensing	7
2.1.1 Geografisk avgrensing	7
2.1.2 Kristne kjennetegn	8
2.1.3 Datering	11
2.1.4 Oppsummering	15
2.2 Kildekritikk	15
2.2.1 Sagalitteratur	16
2.2.2 Runemateriale	17
3.0 Kristningen av Norge fortalt gjennom Snorre Sturlasons <i>Kongesagaer</i>	18
3.1.1 Harald Hårfagres saga	19
3.1.2 Håkon den godes saga	19
3.1.3 Olav Tryggvasons saga	20
3.1.4 Olav den helliges saga	22
4.0 Runemateriale	24
4.1 Innskrifter med kristne kjennetegn	24
4.1.1 N223 Njærheim I	24
4.1.2 N225 Klepp I	26
4.1.3 N417 Svanøy kirke	28
4.1.4 N413 Kvamme	28
4.1.5 N251 Stavanger II	29
4.1.6 N224 Njærheim II	31
4.1.7 N271 Gjerde kirke	32
4.1.8 N273 Grindheim kirke	33
4.2 Innskrifter med kristent tekstinnhold	34

4.2.1 N184 Galtelandsteinen	34
4.2.2 N185 Bygland kirke	35
4.2.3 N187 Årdal kirke	37
4.2.4 N237 Sele II (Tangerhaug)	38
4.2.5 N252 Stavanger III	39
4.2.6 N210 Oddernes II	41
4.2.7 N449 Kuli	42
5.0 Drøfting	47
5.1 Kristendommen i sagalitteraturen	47
5.2 Kristendommen i runematerialet	50
5.3 Sammenligning	51
5.4 Konklusjon	52
6.0 Avslutning	53
<u>Sammendrag</u>	<u>55</u>
<u>Masteroppgavens relevans for lektoryrket</u>	<u>56</u>
<u>Litteraturliste</u>	<u>58</u>
<u>Vedlegg</u>	<u>60</u>

1.0 Innledning

Ifølge sagalitteraturen som ble skrevet ned på Island på 1200-tallet av Snorre Sturlasson, ble nordmenn først møtt med kristendommen under Håkon Adalsteinsfostres misjonering mot slutten av 900-tallet, og disse oppfatningene har nok formet den allment aksepterte tanken om at kristendommen kom til Norge rundt år 1000 med misjonskongene. Arkeologiske funn sier likevel noe annet. Kristent, insulært materiale er funnet i graver på norsk jord så tidlig som på 700-tallet, noe som forteller oss at nordmenn mest sannsynlig har vært i kontakt med kristendommen lenge før 900-tallet (Hernæs, 1994). Innskriftene på runesteinene fra vikingtiden er de eneste skriftlige kildene vi har fra perioden da kristendommen gjorde sitt inntog i Norge. Man kan anta at en slik endring i både kultus, enkeltpersoners liv og ikke minst i selve samfunnsstrukturen, har satt sine spor, og muligens kan disse sporene skimtes i runematerialet.

I denne oppgaven ønsker jeg å se på hva runesteinene fra Vestlandet, som ble produsert i vikingtiden, kan si oss om kristningen av Norge. Disse ble skrevet ned under selve religionsskiftet, og kan dermed fungere som et speilbilde av samtiden. Jeg jobber med datering av innskriftene uavhengig av oppfatningen om at kristne runesteiner er fra 1000-tallet, men fokuserer heller på språklige og arkeologiske, samt godt dokumenterte historiske element som dateringsgrunnlag. Jeg kommer til å gjøre en presentasjon av kongesagaene og trekke frem de elementer som her viser hvordan kristendommen utviklet seg på Vestlandet. Jeg har da fokusert på de fire sagaene om Harald Hårfagre, Håkon den gode, Olav Tryggvason og Olav den hellige. I arbeidet mitt med runeinnskriftene har jeg plukket ut innskrifter som kan si noe om kristendommen, fra helt enkle kors i forbindelse med en tekst til innskrifter som eksplisitt refererer til kristendommen i Norge. I siste del av oppgaven vil jeg sammenligne funnene mine fra kongesagaene og runeinnskriftene.

1.1 Bakgrunn

De allment aksepterte historiekunnskapene vi har fra perioden før 1100 e.Kr er i stor grad basert på nedskrivninger som skjedde nettopp på 1100-tallet og senere, av blant andre Are prest den Frode. Snorre Sturlasson gikk på 1200-tallet i gang med å samle informasjon om islandsk og norsk historie, og baserte seg deriblant på Are prest den Frode sine verk og skaldekvadene som hadde blitt overført muntlig over lang tid (Heimskringla, 2014). Han skrev da også et verk om vikingtidens konger i Norge og deres liv og virke, *Heimskringla*. Denne legger grunnlaget for mange av oppfatningene vi i dag har av norsk vikingtidshistorie. Naturlig nok gjelder det

samme for religionsskiftet i Norge, da også denne endringen fra før-kristen tro til kristen tro blir skissert i dette verket. Dermed ser vi en tendens til at datering av runemateriale med kristne elementer ofte blir satt til etter år 1000. Flere forskere har stilt seg kritiske til denne sene dateringen av kristendommens tidligste impulser på norsk grunn, deriblant Fridtjov Birkeli (1995), Gro Steinsland (1995), Per Hernæs (1994) og Ingrid Fuglestad (1997). De mener at kristendommen var kjent for nordmenn lenge før år 1000, og at religionsskiftet var en endring som foregikk over flere hundre år. Det kan derfor være interessant å se på hva runematerialet, som er nedskrivninger fra samtiden, kan fortelle oss om denne store omveltningen, enten eksplisitt eller implisitt.

1.2 Problemstilling

I denne oppgaven skal jeg se på hvordan kristendommens inntog i Skandinavia i perioden 800-1100 e.Kr manifesterer seg i runeinnskriftene fra Vestlandet, fra Agder i sør til Møre i nord. Et viktig aspekt som må drøftes i forbindelse med dette, er datering av runesteinene. Innskriftene som man antar er kristne, enten på grunn av symboler eller innhold i teksten, blir som regel datert til 1000-tallet, da man mener at kristendommen kom til Norge rundt tusenårsskiftet. Likevel mener mange arkeologer at kristendommen kom til Norge tidligere, noen mener de har belegg for kristendom på norsk grunn så tidlig som 700-tallet. Jeg vil derfor gjøre et forsøk på å datere innskriftene i dette utvalget uten å basere meg på sagalitteraturen, men hovedsakelig fokusere på andre dateringsgrunnlag.

1.3 Metode

I arbeidet mitt med sagalitteraturen har jeg gått systematisk frem. Jeg har jobbet meg gjennom de fire sagaene som er aktuelle for denne oppgaven, og hentet ut alle referanser til kristendommen. Disse referansene har jeg sett på under ett og forsøkt å skape en generell oversikt over hvilken plass sagalitteraturen mener at kristendommen hadde i vikingtidssamfunnet. I arbeid med runeinnskriftene, har jeg gjort et utvalg fra korpus basert på avgrensinger som jeg skal gå nærmere inn på under. Jeg har tatt utgangspunkt i ulike forskeres modeller for datering og sett på religionsforskeres tanker om hva som er kristne kjennetegn, og gått gjennom de vestlandske innskrifter i *Norges Innskrifter med de Yngre Runer* og plukket ut de som faller innenfor avgrensingene. Jeg har siden gjort en kvalitativ undersøkelse av de utvalgte innskriftene for å se hva hver enkelt kan fortelle om kristendommen på norsk grunn i den tiden de ble produsert.

I arbeidet med runologisk materiale møter man på noen utfordringer. Flere av runesteinene jeg undersøker er ikke lenger å finne eller er ødelagte. Andre står plassert på museer rundt i Norge, og har, av praktiske årsaker, ikke vært mulig for meg å undersøke på nært hold. Derfor er forskningen min stort sett basert på korpus og nedtegnelser, samt annen forskning.

Materialet jeg bruker i oppgaven er runesteiner som kan knyttes til kristendommen på det ene eller det andre viset. Det er stor forskjell på hvordan de vitner om kristendommen, og dette gjenspeiles i presentasjonen. Noen runesteiner består av et enkelt kors og krever ingen lang utredning. Andre har mer kompleks tilknytning og åpner for dypere tolkninger, samt forklaringer av begreper og sammenhenger. Derfor blir noen av runesteinene drøftet mer inngående enn andre.

2.0 Avgrensing og kildekritikk

2.1 Avgrensing

I denne oppgaven skal jeg studere innskrifter fra Vestlandet fra perioden 800-1100 som vitner om kristendommen. Da er jeg nødt til å avgrense søket mitt på tre måter: geografi, datering og kristne kjennetegn. I dette kapitlet vil jeg forsøke å vise hvordan jeg har avgrenset søket mitt for å finne innskrifter som er fra området og perioden jeg ser på og hvordan jeg avgjør om en stein med innskrift er kristen. Jeg trekker da frem aktuell litteratur jeg har brukt, og begrunner valgene mine i den. I tillegg vil jeg gå litt inn på hvordan jeg har jobbet med datering av innskriftene.

2.1.1 Geografisk avgrensing

Når det gjelder den geografiske avgrensingen, har jeg valgt å fokusere på runesteiner fra Vestlandet, nærmere bestemt fra Agder i sør til Nordmøre i nord. Grunnen til denne avgrensingen, er hovedsakelig basert på hypotesen om at kristendommen først kom til Norge via Vestlandet. Om det er tilfelle, vil man mest sannsynlig se de tidligste spor av kristendommen nettopp her. Ingrid Fuglestedt argumenterer for tidlig kontakt over Nordsjøen i sin artikkel ”Mellom hedendom og kristendom – mellom ættesamfunn og kongerike. Bruken av monumentale anlegg i en brytningstid” fra 1997, og mener at det finnes arkeologiske belegg for at det har vært kontakt mellom de britiske øyene og Vestlandet fra så tidlig som 400-tallet. John Hines og Bjørn Myhre er blant dem som mener å finne insulært materiale i norske graver

fra så tidlig som 700-tallet, og at de tidligste helt klart er konsentrert på vestkysten av Norge (Fuglestvedt, 1997, s. 42). De antar altså at Vestlandet mest sannsynlig var det området på norsk grunn som først ble møtt med den kristne tro. Denne antagelsen stiller Fridtjov Birkeli seg bak i sin bok "Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge" fra 1995. Han mener at sjøveien var den raskeste veien til Norge, ikke bare fra de britiske øyer, men også fra kontinentet. Arkeologiske funn av romersk og annen utenlandsk opprinnelse i stor mengde funnet langs den norske kysten forsterker tanken om at det var stor trafikk mellom sør- og vestkysten i Norge og kontinentet (Birkeli, 1995, s. 23). Det er altså rimelig å tro at kristendommen kom til Norge via Nordsjøen. Graver fra Vestlandet fra 750 e.Kr, som inneholder de første sporene av insulært kristent materiale på norsk grunn, forsterker denne antagelsen enda mer (Fuglestvedt, 1997, s. 44).

Valget jeg har gjort om å avgrense innenfor Øst-Agder og Nordmøre, baseres stort sett på material og arkeologiske funn fra vikingtiden. Ser man for eksempel på kartet til John Hines på side 2 i hans artikkel "Tidlig kontakt over Nordsjøen og de bakenforliggende årsakene", ser man at arkeologiske funn som knytter kristne områder i Europa og Norge sammen, stort sett konsentreres på vestkysten, nettopp fra Øst-Agder og til Nordmøre (Hines, 1994, s.19). I runematerialet kan man også se at de tidligste kristne innskriftene eller steinene har størst tetthet i de samme områdene.

2.1.2 Kristne kjennetegn

Videre vil jeg vise avgrensingen jeg har gjort for å plukke ut innskrifter som er av kristen art. Målet med oppgaven er å se hvordan kristendommen kommer frem gjennom runematerialet, og dermed må det klargjøres noen retningslinjer for hvordan man kan bestemme om en runestein er kristen eller ikke.

Det første punktet jeg vil trekke frem, er innskrifter hvor innholdet i seg selv vitner om kristendommen. I noen innskrifter er kristendommen en tydelig aktør, enten ved at den eksplisitt skrives om, eller at kristne fenomener blir omtalt, i form av "Gud", "sjel", "ånd", "kirke", "prest" osv. I slike tilfeller er det liten tvil om at produsentene av runesteinen ønsket å fronte den kristne tro. I andre tilfeller er det ikke like tydelig, men de er likefullt vitner om kristendommen. Dette leder meg over på det andre punktet, nemlig runesteiner som har kristne attributter eller kjennetegn. På disse steinene blir ikke kristendommen, Gud eller noen form for tilknytning til den kristne tro fremvist gjennom selve teksten, men det er likevel noe ved disse

steinene som gjør at vi knytter dem til kristendommen. Som regel er det korssymbolet som avslører en kristen tilhørighet. Mange runesteiner har et kors risset inn i forkant eller like etter innskriften, og på andre kan man finne et mer omfattende, dekorativt korssymbol, som et kunstverk. Birgit Sawyer har i sin bok *The Viking-Age Rune-Stones* fra 2000 skrevet om forskjellene på kristne og nøytrale runesteiner, og hun trekker frem korssymbolet som et klart kristent trekk. Et annet trekk hun mener kan være et vitne om kristen tilknytning, er om en innskrifter taler om brobygging. Dynnasteinen fra Hadeland har innskriften ”Gunnvor gjorde bro, Tydriks datter, efter Astrid, sin datter. Hun var hendigste mø på Hadeland” (*Norges Innskrifter med de Yngre Runer*, bind 1, s. 194). Det oppsiktsvekkende med denne steinen, er formelen ”gjorde bro” i stedet for den mer vanlige ”reiste stein”. Terje Spurkland mener at det her er snakk om både en konkret og en symbolsk bro, hvor det mest sannsynlig ble bygd en faktisk bro et sted i nærheten, samtidig som en symbolsk bro skulle gjøre ferden fra dette livet til det hinsidige lettere for den avdøde (Spurkland, 2001, s.118). Muligens har en slik bro fungert som en betaling til kirken for forbønn for den dodes sjel. I noen tilfeller har man funnet rester av en bro i nærheten av slike steiner, og dette forsterker tanken om at det både er snakk om en konkret og en symbolsk bro. Terje Spurkland viser også til tilfeller hvor man har funnet rester av en bro i nærheten av steiner hvor det ikke er tale om bro, og flere forskere mener derfor at det også finnes tilfeller av brosteiner hvor en slik sammenheng ikke kommer til uttrykk i innskriften. Formelen ”gjorde bro” blir ikke brukt på noen av runesteinene i utvalget i denne avhandlingen, men det er likevel flere forskere som antar at Kulisteinen er en brostein. Dette vil jeg komme tilbake til i mitt arbeid med denne steinen.

Til sist må steiner i form av kors trekkes frem som litt annerledes enn de andre reiste runesteinene. På Jæren finner vi flere slike steinkors med runeskrift, og alle som faller innenfor riktig tidsperiode, er med i denne avhandlingen. Ifølge Christine Haakstad (2007) spilte de kristne runesteinene og steinkorsene en viktig rolle i samlingen og kristningen av landet. Hun mener at maktaktører i vikingtiden, kongen, aristokratiet og kirken, hadde interesse av å bruke slike *tvetydige monumenter*, som for eksempel et kristent steinkors med før-kristne runetegn og minneformler, med elementer både fra kristendommen og den gamle tradisjonen, som et hjelpemiddel i overgangsfasen mellom de to religionen. Det var i disse aktørenes interesse å etablere kristendommen i Norge, da denne ville være hjelpsom i samlingen av landet. Hun mener at steinkorsene fungerte som *grenseobjekter*. I det legger hun at et grenseobjekt er ”et abstrakt eller konkret objekt som har ulik betydning i ulike, men overlappende sosiale verdener” (Haakstad, 2007, s. 55). Hun mener at de fungerte som gjenkjennelige symboler for alle parter

i et overlappende sosialt miljø, men på samme tid hadde ulik betydning for de individuelle partene. ”Produksjonen av grenseobjekter er dermed en nøkkelprosess i utviklingen og opprettholdelsen av samarbeid mellom ulike sosiale verdener” (s. 55). De kristne runesteinene og steinkorsene var nyttige for maktaktørene i en konfliktfylt periode hvor to konfronterende religioner, for ikke å snakke om kulturer, stanget mot hverandre:

”For å gjennomføre kristningen og rikssamlingen benyttet kongen og aristokratiet runesteinene som et bindeledd mellom de ulike kodene: Som tilsynelatende rent kristne uttrykk, kunne runesteinene signalisere en positiv holdning til kristendommen overfor utenlandske kongedømmer og, for aristokratiets del, også overfor kongen. Henspillingen på tradisjon gjorde at runesteinene samtidig kunne tilpasses lokalbefolkningens synspunkter og behov.” (Haakstad, 2007, s. 55)

Ingrid Fuglestad og Per Hernæs (1995) mener også at steinkorsene hadde stor betydning for overgangen fra før-kristen religion til kristendom, og ikke bare i sin kraft som kristne symbol. De mener at steinkorsene som var plassert langs kysten fungerte som et signal til forbipasserende sjøfarere om at nordmenn hadde et positivt forhold til kristendommen, samtidig som de skulle normalisere korssymbolet for de som holdt fast på den gamle tro. Steinkorsene vitner altså ikke bare om en kristningsprosess, men også om en samfunnsstrukturell endring, og disse to gikk nok hånd i hånd.

Det kan diskuteres om korsene som er reist er kristne kors eller om de kan være en del av den før-kristne kultusen. Tors hammer var et symbol som ble brukt av vikingene, og ser man på formen kan man dra noen paralleller mellom dette og det kristne korset:



Selv om steinkorsene som er reist på Jæren har mer til felles med det kristne korset enn med Tors hammer, kan det jo tenkes at man kamuflerte en slags tvetydighet i monumentene; det kunne tiltale både den kristne befolkningen og de som fortsatt holdt fast ved den tradisjonelle troen.

På dette grunnlaget har jeg plukket ut materiale som kan representere kristendommen på det ene eller det andre viset, og videre gjenstår det å finne ut hvilke av disse runesteinene som kan passe innenfor den gitte tidsperioden.

2.1.3 Datering

Denne oppgaven ser etter runesteiner som kan plasseres innenfor tidsperioden 800-1100 e.Kr. Grunnen til at jeg starter på 800 e.Kr, er at arkeologer mener det finnes belegg for kristendom på norsk jord allerede på 700-tallet. Om det er tilfelle, kan man vente seg at den nye troen vil ha fått rotfeste og vil kunne manifestere seg i skriftlig materiale fra 800-tallet og senere. Grunnen til at jeg slutter på 1100 e.Kr, er at man har flere belegg for å tro at kristendommen hadde fått en sentral plass i Norge fra rundt år 1100. Med kristendommens institusjonalisering i form av bispedømmer, er det rimelig å anta at kristendommen på denne tiden var godt etablert i samfunnet og kjent for de fleste. På slutten av 1000-tallet ble flere bispedømmer opprettet, blant annet i Nidaros (Nidaros bispedømme, 2014). Dette bispedømmet ble i 1153 erkebispesete, og siden ble Norge regnet som en kristen nasjon (Den katolske kirke, 2007, 03.12) Derfor har jeg valgt å sette en øvre grense til rundt år 1100, da det etter dette ikke i like stor grad vil være snakk om de tidligste sporene av kristendom i runologisk materiale.

I arbeidet mitt med utvalg av runemateriale, har jeg i hovedsak tatt utgangspunkt i Terje Spurkland sin artikkel ”Kriterier for datering av norske runesteiner fra vikingtid og tidlig middelalder” fra 1995. Basert på Magnus Olsen sitt arbeid i *Norges Innskrifter med de yngre runer*, bind 5, har han satt opp en oversikt over den kronologiske utviklingen som skjedde i futharken fra tidlig vikingtid og frem til middelalderens oppstart, som fungerer som en god hjelp i arbeid med datering og utvelgelse. Han skisserer kronologien ved hjelp av 4 ulike futhark-rekker. Fra eldst til yngst er disse ”de danske runene”, ”de norske kortkvistrunene”, også kalt ”Man-Jærske runer”, ”de eldre norske runer” og ”de yngre norske runer”. Disse har jeg brukt som hjelp for å plukke ut innskrifter som faller innenfor den perioden jeg ønsker å arbeide med. Alle disse fire rekkene er aktuelle for denne oppgaven.

Etter at utvalget av runemateriale er gjort basert på ytterpunktene år 800 og 1100, er det tid for å datere innskriftene. En del av dateringsarbeidet er å plassere innskriftene i et kronologisk forhold til hverandre. Dette gjøres hovedsakelig på to måter: enten ved å sammenligne en innskrift med en annen og bestemme om den har yngre eller eldre trekk, eller ved å sette innholdet i innskriften i sammenheng med en historisk hendelse eller person. På denne måten

vil man etterhvert sitte igjen med en relativ kronologi på innskriftene man jobber med. I noen tilfeller kan man greie å datere innskriftene med tilnærmet årstall, og da kan man begynne å tenke på en absolutt datering.

Hvilke metoder skal man så bruke for å datere en innskrift? Som nevnt over, er det vanlig å plassere innskrifter i forhold til hverandre. På bakgrunn av utviklingen av futharken gjennom tidene, kan vi identifisere ulike faktorer som plasserer innskrifter i et kronologisk forhold til hverandre. Dette har Terje Spurkland (1995) laget en god oversikt over i sin artikkel ”Kriterier for datering av norske runesteiner fra vikingtid og tidlig norsk middelalder”. I materialet jeg skal jobbe med i denne oppgaven, vikingtidsmaterialet, er det noen typiske markører man kan se etter. Disse er knyttet til utvidingen av 16-tegns futharken. Ved starten av vikingtiden besto runealfabetet av 16 tegn, noe som betyr at enkelte av runegrafemene sto til mer enn ett fonem. Hvorfor utviklingen hadde gått denne veien, skal jeg ikke spekulere i nå, men tilfellet var slik at noen runetegn markerte flere lyder. Et eksempel på det, var ᚱ-runen som både markerte /u/ og /o/ i de tidligste innskriftene. Etterhvert som vi beveger oss mot slutten av vikingtiden, ser vi at denne rekken med 16 tegn sakte, men sikkert, blir utvidet. Da får vi se at ᚱ-runen til slutt kun markerer /u/, mens /o/ har fått et eget grafem, nemlig ᚦ. ᚦ-runen har på sin veg mot å utelukkende markere /o/ også markert nasal a, men mot slutten av vikingtiden blir ikke nasal a lenger markert, og både nasal og oral a markeres med ᚦ. I den allerede nevnte artikkelen av Terje Spurkland fra 1995, har han, på side 5, skissert en kronologi i denne utviklingen, og man kan på grunnlag av denne gjøre et forsøk på å plassere runeinnskrifter i et relativt kronologisk forhold til hverandre.

Foruten hva tegninventaret i innskriftene kan fortelle oss, kan vi også få litt hjelp til datering av ordbruken i innskriftene. For eksempel mener Terje Spurkland at en innskrift med formelen ”Etter N.N er denne stein” er eldre enn innskrifter som ser slik ut: ”X reiste stein etter Y”. Den sistnevnte mener han dominerte fra 900-tallet, og det er stort sett bare den formelen som brukes i materialet i denne oppgaven. I tillegg mener han at preposisjonen *eptir* er en indikator på hvor gammel en innskrift er. Her ser vi nemlig to ulike hovedformer som blir brukt; én-stavelserformen **aft** og to-stavelserformen **aftir**, eller varianter av disse. Ser vi en innskrift med én-stavelserform er dette en indikator at denne er eldre enn en innskrift med to-stavelserform (Spurkland, 1995, s.11).

Et annet hjelpemiddel man har for å datere runesteinene, er historiekunnskapen og de historiske personene som noen ganger blir nevnt i innskrifter. I noen tilfeller er sannsynligheten stor for at personene som nevnes i runeinnskriftene er personer vi kjenner til gjennom andre historiske kilder. I slike tilfeller kan man få hjelp til datering ved å se til disse kildene. Jeg utviser gjennom oppgaven en viss forsiktighet til det å basere for mye av dateringsgrunnlaget på kongesagaene, da disse har blitt skrevet ned rundt 200 år etter at hendelsene fant sted, og man regner med at forfatterne, som Snorre Sturlason, har tatt seg noen kunstneriske friheter. Men om en historisk person, som Olav Haraldsson, er godt dokumentert i andre kilder i tillegg, er det naturlig å basere noe av dateringen på disse kildene. Likevel må man huske på at ikke alle Olav som blir nevnt nødvendigvis er den hellige.

En eksisterende utfordring i dateringsarbeidet av runematerialet, er datering basert på religionsskiftet i Norge. Terje Spurkland mener at vi kan bruke religionsskiftet som ”terminus henholdsvis post quem og ante quem” (Spurkland, 1995, s.9). Har en innskrift kristne elementer er det naturlig å anta at den er blitt produsert etter kristendommens inntog i Norge. Problemet er bare at dette mest sannsynlig var en prosess som skjedde over lang tid, og ikke i løpet av en mannsalder, som det kan se ut til i kongesagaene. I tillegg ble det helt sikkert produsert nøytrale steiner etter kristendommens inntog, også. Slik jeg ser det, er det ikke fornuftig å bruke religionsskiftet som markør for nøyaktig datering, noe som til dels har blitt praktisert tidligere. Skal man tro arkeologene, finnes det spor etter kristne symboler i gravfunn så langt tilbake som til 700-tallet:

”En gjennomgang av samtlige gravfunn fra yngre jernalder i Rogaland fylke oppviser gjenstander som kan forbindes med kristent tankegods. Disse gjenstandene – blant annet korssymbolet – opptrer i gravfunn fra cirka 750 A.D og ut mot midten av 900-tallet.” (Fuglestvedt, 1997, s. 44)

På samme tid blir runemateriale med korssymbol eller andre kristne element datert til tidligst slutten av 900-tallet, med argumenter som ”sannsynligvis er Jæren blitt kristnet ikke senere enn under Olav Tryggvason, hvis svoger Erling Skjalgsson inntok en lederstilling dér” (Olsen, 1954, s. 160). Å tenke seg at tiden mellom år 1000 og 1030 er marginen man kan regne med som ”kristningsprosess”, er for snaut. Likevel har runologer sine grunner til å datere slik de gjør. Som vi kan se i Gulatingsloven (s. 22), fant det sted et ting på Moster i Olav den helliges tid, der kristenretten ble fastslått av ham og biskop Grimkjell. Dette vil si at det fant sted en

offisiell omvendning fra før-kristen religion til kristendom rundt år 1020. Det er ikke uvanlig å bruke lover og diplomer som historiske kilder til den tiden man studerer, men som Hans-Jacob Orning sier i sin debatt med Knut Helle fra 2014 er det ikke nødvendigvis slik at de normative retningslinjene i et samfunn gjenspeiler realiteten. Selv om det tilsynelatende eksisterte et maktorgan med lovgivende makt i middelalderen, mener Hans-Jacob Orning at annerledesheten er så stor mellom nå og da, at det gjør det vanskelig å trekke slutninger om samfunnet og samfunnsstrukturen på bakgrunn av lovverk og andre offisielle dokumenter (Helle, K. & Orning, H., 2014). De samme argumentene kan man trekke inn i arbeid med vikingtiden. Likevel kan det absolutt argumenteres med at lovene som blir satt i et samfunn har en viss tilknytning til virkeligheten, noe Knut Helle mener er tilfelle i den nevnte debatten.

Det man kan trekke ut fra denne debatten, er at muligheten er der for at lovene som ble satt på Mostertinget ikke nødvendigvis gjorde så mye med samfunnet der og da. Kanskje var lovene helt enkelt allerede eksisterende praksis satt i system, eller kanskje var de veldig kontroversielle da de ble vedtatt. Man kan ikke, utelukkende ved hjelp av lovverk, avgjøre hvordan samfunnet fungerte. Dermed kan det være vanskelig å godta at alle runesteiner med kristne trekk blir datert til sent 900-tall eller senere på grunnlag av at lovene og sagalitteraturen tilsier det, særlig når andre kilder tyder på noe annet.

Ifølge Ingrid Fuglestedt, gjelder det ikke bare datering av kristningen av Norge som er for sen, men de generelle oppfatningen av når vikingtiden startet:

”Han [Bjørn Myhre] henviser til en rekke arbeider som tar opp jernalderens kronologi til ny vurdering og der den generelle tendensen ser ut til å være at dateringene må flyttes bakover i tid. I lys av de nye dateringene har Myhre gått gjennom en serie norske graver som tidligere var datert til 800-tallet. Den sene datering av mange graver må, etter Myhres mening, tilskrives den sterke oppfatningen om at vikingtiden ikke begynte før angrepet på Lindisfarne i 793 A.D (jmf. ”Shetelig-Aksiomet”). Noen av gravene har fått datering til 800-tallet på tross av at de inneholder insulært materiale som på britisk område dateres til 600- og 700-tallet.” (Fuglestedt, 1997, s.42)

Ingrid Fuglestedt mener at konflikten mellom kristendom og før-kristen religion begynte for alvor allerede på 700-tallet, og ikke så sent som 900-tallet (s. 48). I så fall har vi å gjøre med en periode på rundt 300 år hvor kristne elementer kan være sannsynlige. Jeg har, på bakgrunn av

det jeg nå har drøftet, valgt å ikke anse symboler eller innhold som knytter innskriften til kristendommen som et bevis på at innskriften er fra 1000-tallet, men heller gjøre et forsøk på å datere uavhengig av dette, med hovedfokus på språklige elementer og sikre historiske og arkeologiske belegg.

2.1.4 Oppsummering

Som jeg nå har vist over, har jeg gjort noen avgrensinger for arbeidet mitt med runematerialet. Den første avgrensingen jeg har gjort, er av geografisk art. Jeg har valgt å fokusere på Vestlandet, fra Øst-Agder til Nordmøre, da det er grunn til å tro at kristendommens tidligste utspring på norsk grunn var nettopp i dette området. Arkeologer tror nemlig at kristendommen kom til Norge via sjøveien, og traff da altså Vestlandet først.

Den andre avgrensingen jeg har gjort, er å skille mellom kristne og nøytrale steiner. Som jeg har argumentert for over, er alle runesteiner med korssymbol, bønner, kristen mentalitet eller tale om kristne elementer som prest, sjel eller kirke av interesse for denne oppgaven. Siden har jeg argumentert for hvorfor jeg har plukket ut runesteiner som kan plasseres til tiden mellom 800-1100 e.Kr. Jeg har presentert noen språklige trekk jeg bruker i datering runesteinene, men sier også at jeg har sett på arkeologiske og historiske aspekter som kan være til hjelp. Jeg har tatt utgangspunkt i Terje Spurkland (1995) sin modell for datering av innskrifter på språklig grunnlag i utvalg av materiale.

Til slutt har jeg vist hvordan jeg har jobbet med datering av runesteinene, og presisert at jeg stiller meg skeptisk til å basere datering av kristne runesteiner på at kristendommen kom til Norge på slutten av 900-tallet. Disse antakelsene har ikke nødvendigvis rot i virkeligheten, og det finnes arkeologiske belegg for å tro at kristendommen kom til Norge betraktelig tidligere enn først antatt. Dette vil være et viktig element i mitt videre arbeid.

2.2 Kildekritikk

Før jeg går i gang med å håndtere kildene jeg skal bruke i denne oppgaven, ønsker jeg å belyse dem fra et kildekritisk perspektiv. I arbeid med historiske kilder er det viktig å være klar over hvilke utfordringer man står overfor. I denne oppgaven behandles både sagalitteratur og runemateriale, som begge er delikate i bruk som kildemateriale.

2.2.1 Sagalitteratur

For å få et bilde av hvordan kristendommens inntog blir presentert i de mest nærliggende skriftlige kildene, utenom runeinnskriftene, har jeg valgt å ta for meg Snorre Sturlassons *Kongesagaer*. Snorre sier i sitt forord at han har tatt alt skaldekvadene sier for sant, da han mener at skaldene aldri ville laget kvad om noe som var usant, og heller ville ikke kongene tillate det, da det ville oppleves som spottende, heller enn rosende (Holstmark & Seip, 1964, s.4). Dermed kan man tolke det dithen at det er denne lojaliteten og tradisjonen som Snorre legger til grunn for å mene at skaldekvadene er pålitelige kilder til historien. Flere forskere sier seg enige i at skaldekvadene er sikre kilder. De stiller seg likevel mer kritiske til bruk av selve sagalitteraturen som kildegrunnlag. Per Sveaas Andersen er enig i dette, og viser til Anne Holstmarks tanker: ”Snorre har kunnet bygge på alt som er skrevet før hans tid av kongesagaer, han har skåret bort og bearbeidet og satt til av muntlig tradisjon, både norsk og islandsk, fra kirkelige kretser og fra hird og kongehus; dertil har han ikke vært redd for å dikte selv, taler og replikker og personskildringer; fra hans penn er kommet de fleste av de resonnerende kommentarer til hendelsene som binder det hele sammen og skaper et tilfredsstillende årsaksforhold. (Anne Holstmark)” (Andersen, 1972, s.22). Disse sagaene er basert på skaldekvadene som er overlevert muntlig fra den dagen de ble laget til den dagen de ble skrevet ned, opptil 200 år senere. I tillegg vet vi ikke alt om hva som var skikk og bruk på tiden skaldekvadene ble laget, og mulighetene er der for at disse kvadene kan være en forfinet utgave av virkeligheten. Som Holstmark presiserer, er *Heimskringla* i sin tur også et resultat av tiden den er skrevet i, og den kan være farget av tankene og forståelsene som regjerte i samfunnet, gjerne da i forbindelse med kristendommens inntog og dens aktører.

En annen faktor som forsterker behovet for kritisk sans i arbeid med sagalitteraturen, er at de er forfattet av ”seierherrene”. Denne utfordringen peker Christine Haakstad på i sin mastergradsavhandling i arkeologi, hvor hun ser på bruk av tvetydige symboler i kristningsprosessen (Haakstad, 2007, s.6). Muligheten for at sagaene har blitt farget av kongemakten og kirken, som man kan anse som seierherrene i denne sammenhengen, er absolutt tilstede, og resulterer i at sagaene ikke kan regnes som helt sikre kilder. I tillegg har vi ikke lenger originalen av *Heimskringla*, og den har blitt skrevet ned og oversatt mange ganger. I løpet av slike prosesser kan forfatterne ha lagt til og fjernet elementer. Dette kan være problematisk, da disse nedtegnelsene kan ha vært med på å danne grunnlaget for Norges kristendomshistorie. Også i runologien er dette en utfordring, da noen runeinnskrifter blir datert ut i fra at religionsskiftet skjedde sent på 900-tallet. Et eksempel på dette finner vi i *Norges*

innskifter med de yngre runer, hvor det er snakk om innskrift N228 Tu. Her hevder Magnus Olsen følgende:

”Det passer således godt å sette Tu-stenen til 10de årh., og en mannsalder yngre – efter en skjematisk beregning – er antakelig Klepp-stenen som ved sitt kors henviser til kristen tid. Sannsynlig er Jæren blitt kristnet ikke senere enn under Olav Tryggvason, hvis svoger Erling Skjalgsson inntok en lederstilling der. Vi skulle da finne plass til Tu-stenen og Klepp-stenen innenfor de 50 år ca. 975-1025. Hvor nær de skal rykkes sammen, avhenger av for oss ukjente detaljer med hensyn til de personers levealder som de to runestener har lært oss å kjenne”.
(NIyR, bind 3, s.160)

Her baseres datering blant annet på hvorvidt kristendommen er inntruffet eller ikke. I likhet med problematikken Haakstad (2007) presenterer i sin avhandling om arkeologi, er det også i runologien et problem at man bygger på og lager hypoteser ut fra historien og at historikere igjen bygger på de tolkningene runologene siden gjør. Fortsetter man med slike sirkelslutninger, vil man risikere at forskning og kunnskap om historiske hendelser som kristningen av Norge er basert på delvis usikre kilder.

2.2.2 Runemateriale

Å arbeide med runemateriale kan være utfordrende på flere måter. Som nevnt i kapittelet om metode er det slik at mange runesteiner har gått tapt. I slike tilfeller må man basere seg på nedtegninger, og dette er helt klart en svakere kilde enn den originale steinen. Likevel har mange steiner gode nedtegninger, som for eksempel Galtelandssteinen eller Sele II. Det må likevel tas i betraktning at det er en mulighet for at nedtegnelsen ikke er korrekt, og muligens ville man lest noe annet om man hadde sett steinen selv. I *Norges Innskifter med de Yngre Runer* har Magnus Olsen m.fl. samlet all informasjon som var å oppdrive om de ulike runesteinene da korpuset ble laget på 1950-tallet, og man får der et godt innblikk i de ulike problemstillingene runesteinen eller innskriften byr på. Likevel er det en svakhet at noen innskifter kun kan leses etter nedtegnelser. På samme tid er ikke tidens tann helt ubetydelig for runesteinene. I noen tilfeller kan nedtegnelser som ble gjort på 1600-tallet være mer nøyaktige enn det man greier å lese ut fra steinen i dag. Steinen forvitrer og runene blir mer og mer utydelige. Så i noen tilfeller kan det være mer hensiktsmessig å bruke nedtegnelser fra tidligere tider som et supplement til den eksisterende steinen. Dermed kan man ikke si at gamle nedtegnelser er ubrukelige, men heller stole på at nedtegnelsene er så nøyaktige som mulig.

Når det gjelder datering av runeinnskrifter, bruker jeg eksisterende litteratur som Johnsen, Spurkland, Hagland, Olsen og lignende som hjelp. Man skal utvise en viss forsiktighet i arbeid med slike skjematiske oppstillinger av kronologi og utvikling av runetegn-futharken. For det første er de basert på et relativt lite utvalg materiale. Det er en utfordring i arbeid med runemateriale at det er et begrenset antall runesteiner som kan si noe om hvert enkelt fenomen ved futharkens utvikling. For det andre finnes det alltid muligheter for at utviklingen ikke har skjedd likt over hele landet. I et område kan utviklingen ha gått i en annen retning enn i et annet område. På samme måte kan utviklingene ha skjedd i ulikt tempo fra sted til sted. Den norske naturen og geografien gjør at det ikke nødvendigvis har vært tett kontakt mellom områder til enhver tid, og dermed er sjansen stor for at språkutviklingen ikke ser lik ut alle steder. Disse elementene kan vi trekke linjer til også i dag, om vi ser på alle de ulike dialektene vi har i det norske språket. Sannsynligheten er også liten for at det fantes et språkråd eller noen høyere form for bestemmelsesorgan som dikterte hvordan språket skulle praktiseres.

En relativ kronologi i språkutviklingen på runeinnskriftene kan være hjelpsom for å få et inntrykk av språkutviklingen, og derfor er det naturlig å strebe etter å finne en slik kronologi. Men som vi ser er det ikke like lett å vite om de tendensene man kan skimte i runematerialets utvikling nødvendigvis speiler virkeligheten. Jeg har likevel valgt å bruke disse oppsettene, da de er godt begrunnet og er tilsynelatende hensiktsmessige, men med en viss forsiktighet.

3.0 Kristningen av Norge fortalt gjennom Snorre Sturlasons *Kongesagaer*

I denne delen vil jeg legge frem hvordan kristendommen kommer til syne gjennom *Heimskringla* og hvilke utviklingslinjer en kan se der når det gjelder kristingsprosessen. Jeg kommer til å starte med Harald Hårfagres saga, da det er her kristendommen blir referert til for første gang. Siden tar jeg for meg sagafortellingene frem til slutten av Olav den helliges saga. Jeg trekker frem hendelser som forteller noe om hvilken posisjon kristendommen kan ha hatt blant folket eller hos styringsmaktene. I mitt arbeid med kongesagaene har jeg brukt Anne Holstmark og Didrik Arup Seip sin oversettelse fra 1964 av *Heimskringla*.

3.1 Harald Hårfagres saga

I Harald Hårfagres saga er det lite snakk om kristendommen. Det er tydelig at Harald Hårfagre selv ikke hadde noe personlig tilknytning til den nye troen. Faktisk ser vi fint lite til kristendommen i det hele tatt i sagaen om Harald Hårfagre, ikke før Haralds sønn, Håkon, blir sendt til kong Adalstein i London for å fostres opp der. Håkon blir da fostret opp i den kristne tro. Man kan da lure på om Harald Hårfagre sendte ham dit fordi han ønsket at han skulle oppfostres i kristen tro, men ut fra sagafortellingene virker det ikke slik. Det ser ut til at Harald sendte sønnen sin til kong Adalstein som en gjengave til den engelske kongen for et sverd han hadde fått ved en tidligere anledning.

Et annet interessant element er kontakten nordmenn hadde med områder man vet allerede var kristnet. Etter at Harald Hårfagre vant slaget ved Harfsfjord i ca 885 (Norseng, 2017), fortelles det at noen av Haralds fiender ”før i vesterviking, de var i Orknøyene eller Suderøyene om vinteren, men om sommeren herjet de i Norge og gjorde stor skade på landet.” (Holstmark & Seip, 1964, s.63).

Jeg skal ikke drøfte hvorvidt kristendommen var forankret på noe vis på disse øyene, men dette er i det minste et vitnesbyrd om at norske vikinger bosatte seg i områdene så tidlig som på slutten av 800-tallet. Mulighetene er der for at disse vikingene ble utsatt for misjonering fra britisk grunn på denne tiden, og dette kan de potensielt ha videreformidlet til sine slektninger i Norge.

3.2 Håkon den godes saga

Som nevnt over, ble Håkon, Harald Hårfagres sønn, oppfostret i kristen tro i England hos kong Adalstein. I starten av sagafortellingen får vi høre lite om hvordan han bruker denne kristne troen i Norge. Vi får likevel høre mye om hvordan Håkon satte både Gulatingsloven og Frostatingsloven. Litt senere får vi et innblikk i den spede oppstarten til kristendommen som lovfestet religion i Norge:

”Kong Håkon var en god kristen da han kom til Norge. Men hele landet var hedensk og det var mye bloting og mange stormenn, og han trengte vel til hjelp og vennskap hos folket, og derfor valte han å la det være hemmelig med kristendommen, men holdt da søndager og fredagsfaste. Han gjorde det til lov at julen skulle ta til på samme tid som hos kristne folk, hver mann skulle holde øl av ett mål malt, eller også legge bøter, og helg skulle holdes så lenge ølet varte. Før

hadde juleholdet tatt til ”hoggenatten”, det var midtvintersnatt, og så holdt de tre-netters-jul.”
(Holstmark & Seip, 1964, s.89)

Her ser vi at Håkon den gode la noen kristne tradisjoner inn i lovene, som at den gamle julefeiringen som vikingene hadde hatt på midtvinternatten skulle flyttes til samme tid som de kristne feiret jul.

Videre beskriver Snorre hvordan Håkon den gode ønsket å kristne hele Norge, og startet med å overtale sine nærmeste til å la seg døpe. Håkon var godt likt og flere ønsket å følge ham inn i den nye troen. På Frostatinget forsøkte Håkon den gode å lovfeste kristendommen, ved at ”alle mennesker skulle la seg døpe og tro på én gud, Kristus, Marias sønn, og vende seg bort fra all bloting og hedenske guder, holde helg hver sjuende dag for all slags arbeid og faste hver sjuende dag.” (Holstmark & Seip, 1964, s.91). Dette vakte stor motstand blant de trønderske bøndene, og det endte med at de nektet. Da kong Håkon var i Trøndelag på besøk, hadde trønderne laget i stand blot til ære for kongen. Kongen ønsket likevel ikke å blote, da han var en kristen mann. Da han fikk drikkehornet, gjorde han korstegn over drikkehornet i stedet for å signe det til Odin. Dette gjorde trønderne veldig sinte. De presset ham til å spise hestekjøtt, noe han selv ikke ønsket. Han gjorde det likevel, da trønderne truet med å skade ham om han nektet. Dette skapte et dårlig forhold mellom kong Håkon og høvdingene fra Trøndelag. Trønderne bestemte seg for å gå aktivt mot kristendommen, og reiste til Møre og brente tre kirker og drepte tre prester, samtidig som de igjen presset kong Håkon til å blote. Det var helt tydelig stor motstand mot kristendommen i Trøndelag under Håkon den gode.

Da Håkon den gode fikk et sår i slaget mot Eiriksbrødrene på Stord, mistet han så mye blod at dette ble hans bane. Før han døde, sa han til dem rundt han at de måtte begrave ham slik de selv ønsket. Det endte da med at Håkon den gode ble begravd i hedensk skikk.

3.3 Olav Tryggvassons saga

I Olav Tryggvassons saga er det første møtet med kristendommen en tid før Olav Tryggvason blir konge i Norge. Før ham regjerte Håkon jarl i Norge, under den danske kongen Harald Gormsson. Danskekongen fikk bud fra keiser Otto av Saksland at han, og det folket han styrte, skulle ta til seg den kristne tro og la seg døpes. Den danske kongen lar seg døpe på øya Mors. Sagaen forteller dette videre:

”Jarlen var så kommet til øya etter at kongen hadde latt seg døpe, og nå sendte kongen bud at jarlen skulle komme til ham. Da de møttes, tvang kongen jarlen til å la seg døpe; og Håkon jarl ble døpt der, og alle de menn som fulgte ham også. Kongen ga ham prester med, og andre lærde menn, og sa at jarlen skulle la hele folket i Norge døpe.” (Holstmark & Seip, 1964, s.140-141)

Håkon jarl ble tvangs døpt, og sagaen forteller så at han sendte alle de lærde mennene på land igjen når kong Harald hadde dratt. Han ønsket ikke å ta med seg disse til Norge, og var tilsynelatende ikke videre interessert i kristendommen. Etter dette får vi se hvordan Olav Tryggvason forholdt seg til kristendommen. Sagaen forteller at han ikke var en troende før han var på Syllingene og møtte en spåmann som kunne forutse fremtiden. Spåmannen fikk rett i en spådom han hadde sagt til Olav, og Olav ønsket å vite hvordan han fikk denne kunnskapen. Spåmannen sa at han fikk den gjennom den kristne Gud, og dermed lot Olav, med hele følget sitt, døpes. Siden ”ble [han] der nokså lenge og lærte den rette tro, og fikk med seg prester og andre lærde menn derfra.” (Holstmark & Seip, 1964, s.144).

Da han kom til Norge, slo han Håkon jarl og ble valgt til konge på et ting for hele Trøndelag. Det kommer frem gjennom sagaen, at Olav Tryggvason hadde som mål å kristne hele landet: ”... det han ville [...] var å komme med påbud om kristendom over hele riket. Han sa at enten skulle han få satt igjennom å kristne hele Norge, eller også dø.” (Holstmark & Seip, 1964, s.168). Han fikk de nærmeste mennene rundt seg til å hjelpe seg med denne planen, med lovord om at han skulle gjøre dem til mektige og store menn. Dette skjedde først i Viken, området rundt Oslofjorden. Kong Olav praktiserte en ganske hard misjonering, hvor han drepte, mishandlet eller jagde ut av landet de som motsa seg den nye troen.

”Tidlig på våren dro kong Olav utover i Viken og hadde mye folk med. Han dro nord (vest) til Agder, og hvor han holdt ting med bøndene, bød han dem å la seg døpe, og de gikk over til kristendommen; for det nyttet ikke bøndene å reise seg mot kongen. Folket ble døpt hvor han kom.” (Holstmark & Seip, 1964, s.168)

Olav reiste nord til Viken høsten 995, sør til Agder, nordover til Rogaland og til Hordaland våren 996 og reiste siden til Stadt høsten 996. Han holdt ting og misjonerte kristendommen der hvor han dro. Det samme gjorde han på Nordmøre og Lade. På Lade møtte han likevel stor motstand, og endte med å rive ned hovet til de før-kristne gudene. Vinteren 996-997 var han tilbake i Viken. Samme vinteren kristnet han Ringerike. Her døde han Olav Haraldsson, sitt fadderbarn, som da var tre vintrer gammel. Våren 997 reiste han til Tønsberg og holdt ting der,

hvor han sa at alle som drev med magi eller trolldom skulle landsforvises. Sommeren 997 dro han til Trondheim og kalte til ting på Frosta. Trønderne nektet å ta kristendommen til seg, og til slutt endte det med at Olav Tryggvason drepte lederen til bøndene og tvang dem til å ta kristendommen. Siden kristnet han også Nord-Norge. Etter at Olav Tryggvason falt i slag i år 1000, tok Eirik jarl og Svein jarl over landet, og de lot seg også døpe, men drev ikke så hard misjonering som Olav hadde gjort.

3.4 Olav den helliges saga

Som vi vet fra Olav Tryggvason saga, ble Olav Haraldsson døpt. Da Olav Haraldsson ble konge, styrte han landet med kristendommen. Han hadde sete i Nidaros, med bispen Grimkjel ved sin side, og det blir beskrevet at han selv var en praktiserende kristen. Det kan se ut til at han hadde samme mål som både Håkon den gode og Olav Tryggvason før seg; å kristne hele Norge. ”Kristenretten satte han med råd og hjelp fra biskop Grimkjel og de andre prestene, og han la all makt på å avskaffe hedenskap og gamle sedvaner, som han mente var i mot kristendommen. Til slutt samtykte bøndene i de lovene kongen satte” (Holstmark & Seip, 1964, s.247).

Til tross for at lovene hans ble godtatt av bøndene, fikk han nyss om at det rundt om kring i landet fortsatt ble praktisert en del hedenske skikker. Det blir sagt at dette var fordi Olav Tryggvason hadde vært hard mot folket og tvunget dem til å forsake sin gamle tro, og at de hadde gått med på det i frykt for å bli torturert eller drept. Da han var borte, gikk mange tilbake til gamle vaner. Dette ville Olav den hellige gjøre noe med.

”Kongen dro sørover langs landet, han stanste i hvert fylke og holdt ting med bøndene. På hvert ting lot han lese opp kristenloven og de bud som hørte til den. Han gjorde straks ende på mange uvaner og mye hedenskap hos almuen, for jarlene hadde holdt godt gammel lov og landsrett, men kristendommen hadde de latt hver gjøre med som han ville. Så var det blitt til det at i sjøbygdene var folk døpt nesten overalt, men kristenloven var ukjent for de fleste; og i avdaler og fjellbygder var folk helt hedenske mange steder, for når folk fikk rå seg selv, festet den tro seg best i minnet hos dem som de hadde lært i barndommen. Når det var noen som ikke ville gå med på kongens bud om å holde kristenskikk, lovet han dem hard straff, enten de var mektige menn eller småfolk. Olav ble tatt til konge på hvert lagting over hele landet, det var ingen som talte i mot ham.” (Holstmark & Seip, 1964, s.249-250)

Det kan se ut til at det her er snakk om våren 1016, i og med at han kom til Norge høsten 1015, og siden ble tatt til konge over hele landet (Moseng, Opsahl, Pettersen & Sandmo, 2007, s. 73-74). Her ser det også ut til at han vedtok kristenretten, altså presenterte de nye lovene hvor kristendommen var en del av landslovene, til alle landets folk. Her er det naturlig å tro at det kjente Mostertinget fant sted, selv om det ikke nevnes i sagaen. Det er likevel sikre belegg for at Olav Haraldsson hadde et ting på Moster i starten av 1020-årene (Hallan, 1966, s. 42). Dette tinget vil jeg komme tilbake til senere. Som vi ser, var han også klar på hvilke følger det ville få om de trosset lovene hans og ikke fulgte kristendommen slik han ønsket. Dette var nok likevel ikke så vellykket:

”.. og kong Olav dro nordover til Trondheimen samme sommer. Da hadde han vært konge i Norge i fem år. Den høsten laget han i stand for vinteren i Nidaros, og ble der vinteren over. Torkjel Åmundesson var hos kong Olav den vinteren, som før skrevet. I samtaler kom kong Olav støtt inn på kristendommen, og spurte etter hvordan den ble holdt omkring i landet. Han fikk høre at straks en kom nord på Hålogaland, fans det ingen kristendom, og det skortet enda mye på at det var som det skulle i Namdalen og det indre av Trondheimen også.” (Holstmark & Seip, 1964, s.318)

Våren etter, i 1021, reiste han nordover og hadde ting på hvert sted. Der ble han valgt til konge og fikk lest kristendomslovene for hålogalendingene. Han truet med refs til de som ikke tok kristendommen, og han ble værende på hvert sted han hadde ting til alle i området lovet å holde den hellige tro.

Det meste av tiden sin som konge, brukte Olav den hellige på å reise rundt på gjestebud i landet, og sørge for at kristendommen ble overholdt. I 1024-1025 reiste kong Olav til Vestlandet på gjestebud. Han fikk også nyss om at kristendommen ikke sto sterkt i Voss og andre steder i innlandet, som Valdres, og reiste da dit på veien tilbake til Trondheim. Vinteren 1025 var han i Trondheim. Våren 1026 reiste han på ny sørover og holdt ting langs Vestlandet, og her får vi også se at kongen krevde inn skatter ved hvert ting:

”Da det led på våren, tok kong Olav fatt og gjorde skipene sine ferdige. Så seilte han sørover langs landet om sommeren, han holdt ting med bøndene, forlikte folk og kristnet landet. Han tok inn kongsinntektene der han fór fram. Om høsten dro kongen helt til landegrensen. Da hadde kong Olav kristnet hele landet der det var store bygder.” (Holstmark & Seip, 1964, s.349)

I og med at Norge hadde vært et land med mange småhøvdinger i tidligere tider, var det ikke alle som var like begeistret for at én konge skulle regjere over hele landet, og i tillegg pålegge dem kristendommen. Sagaen forteller om flere som var motstandere av Olav den hellige, der i blant Erling Skjalgsson, som blir drept av Olav den hellige i slaget ved Boknafjorden (Holstmark & Seip, 1964, s.424).

Det er ikke alltid like lett å vite om bøndene gjorde motstand mot kong Olav på grunn av eneveldet, skattene eller kristendommen, eller alle på en gang. Det kan se ut til at stormennene mislikte kong Olavs forbud mot å dra på tokt og at de fleste synes det var urimelig at han tuktet dem hardt om de gjorde ham i mot (Holstmark & Seip, 1964, s.429). Men motstand gjorde de, og det endte i kong Olavs død. Etter hans død endret mange holdning til ham, kanskje på grunn av de minst like strenge kongene som kom etter kong Olav, men også at de mente at han hadde hatt noe hellig over seg. Ett år etter hans død, gravde de ham opp av jorden igjen, og da de så at kroppen hans ikke hadde tatt skade av å ligge i jorden, ble han flyttet til Klemenskirken og bispene gjorde Olav Haraldsson til helgen.

4.0 Runemateriale

I dette kapitlet vil jeg presentere ulike innskrifter som er funnet langs vestkysten av Norge, fra øst-Agder til og med Møre og Romsdal, som kan dateres til tiden mellom 800 til 1100. Det som er felles for alle disse innskriftene, er at de kan si oss noe om kristendommen i Norge i vikingtiden, enten i form av elementer ved innskriften som kan koble den til kristen tro, som kors, utforming eller andre kristne attributter, det jeg her kaller for innskrifter med *kristne kjennetegn*, eller ved selve innholdet i teksten, *kristent tekstinnhold*.

4.1 Steiner med kristne kjennetegn

4.1.1 N223 Njærheim I

Dette steinkorset fra Njærheim på Jæren, som nå er forsvunnet, hadde en innskrift gående oppover bredsidene. Etter Thomas Wegner sin nedtegnelse fra 1639, leser og tolker Magnus Olsen den slik:

A: x ʀ ʀ ʀ ʀ : ʀ ʀ ʀ ʀ : ʀ ʀ : þ ʀ ʀ :

kautr raisti stan þana

B: + 𐌱𐌰 : 𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰 : 𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰 : 𐌰𐌰 x

aft stainer brupur sin

B: 𐌰𐌰 : 𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰 A: 𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰

in ulfrikr srkþukrk

Gautr reisti stein þenna ept Steinar, bróður sinn. En Ulfrekr sorgþungr g(erði)

”Gaut reiste denne stein etter Steinar, sin bror. Men Ulfrek sorgtung gjorde (steinen, eller korset)”.

Runetypen som er brukt i denne innskriften, er Man-Jærskke runer, som er en undergruppe av stuttruner. Disse brukes også i Klepp I og Njærheim II som jeg skal se på senere. Denne innskriften skiller ikke mellom nasal og vanlig a, noe som tilsier at denne innskriften har kommet et stykke på vei i utviklingen mot de yngre norske runer. Her kunne man altså argumentert med at denne innskriften er fra senere tider enn Galteland. Likevel ser vi noen trekk som taler mot en slik oppfatning, nemlig at *bróður* skrives med <u>, 𐌰. Om det samme ordet hadde vært skrevet på Galtelandinnskriften, ville nok det blitt risset med 𐌰, jf. **bi**or, **so**ti og **ko**þ. Dermed kan det se ut til at Njærheim I er en eldre innskrift enn Galtelandsteinen, til tross for at 𐌰-runen markerer både nasal og oral a.

Ifølge Ingrid Sannes Johnsen (1968) kan man anta at stuttrunene ble utviklet før de eldre norske runer, da hun mener at de eldre norske runer er en videreutvikling fra stuttrunene (Johnsen, 1968, s. 11). Dette kan styrke argumentet om at Njærheim I er eldre enn Galtelandsteinen, da det er benyttet eldre norske runer på den. Hun deler stuttrunene inn i tre grupper, A, B og C, basert på hvor langt de har kommet i utviklingen av futharken, der A er de eldste og C er de yngste. Alle stuttruneinnskriftene jeg skal ta for meg her, er fra gruppe C, og er også eksempler på de man kaller Man-Jærskke runer. Dette er innskrifter hvor man ser klare likhetstrekk mellom innskrifter funnet på Isle of Man og Jæren. Dette støtter opp under tanken om at det var hyppig kontakt mellom Vestlandet og de britiske øyer.

Med denne innskriften møter vi det første steinkorset, som i seg selv er et vitne om kristendommen. Som nevnt tidligere, mener Christine Haakstad (2007) og Fuglestvedt & Hernæs (1995) at disse steinkorsene spilte en viktig rolle i kristningsprosessen i Norge, da de ble brukt som grenseobjekter, med én fot i den før-kristne kultur og én i kristendommens symbolisme ved at de brukte det kristne korssymbolet sammen med før-kristne minneformler. I tillegg til å være et nesten 3 meter høyt kors, har det også blitt risset kors i innskriften. Her er det lett å skille mellom kors og vanlige skillekryss, da det finnes begge deler i denne innskriften; skillekryss før linje A og etter linje B, og et kors før linje B.

I *Norges Innskrifter med de Yngre Runer* trekker Magnus Olsen en parallell mellom Ulvrek som gjør steinen, eller korset, og den Ulvrek som hogger korset på Tangerhaug (Sele II). Hvorvidt det er samme person, skal ikke jeg gå noe mer inn på her, men muligheten er der. Disse to korsene er funnet under 20 km fra hverandre, og det er ikke utenkelig at det kan være en kobling her.

4.1.2 N225 Klepp I

På Bergens museum finnes det en bautastein med runeinnskrift på, som opprinnelig sto på Klepp på Jæren. Den har Magnus Olsen lest og tolket slik:

A: ÞNRIR : HRÞIR : ʹNIR : RIIʹII : ʹIIII : ÞII :

Þurir harþar sunr raisti stain þina

B: ʹP : ÞʹYIRÞI : YNÞ : ʹII : (1)N(1)NR : YNIRʹ

aft askarþi kuþan sina (t)u(t)ur kunars

C: ʹRNÞNR : HIIY : Þ : YIIII +

brurur halka a klabi +

Þórir Harðarsonr reisti stein þenna ept Ásgerði, kván sina dottur Gunnars, bróður Helga á Kleppi +

”Tore Hordsson reiste denne stein etter Åsgerd, sin kone, datter av Gunnar, (som var) bror til Helge på Klepp +”

Runene som er brukt i denne innskriften, er også eksempel på Man-Jærske runer, eller stuttruner, som vi så på Njærheim I. På grunn av bruk av punkter s-rune ⁴ kan man si at denne innskriften er av de seneste av stuttruneinnskriftene, gruppe C (Johnsen, 1968, s. 14). I innskriften brukes det † for /h/, noe som ved første øyekast skulle tilsi at innskriften er eldre, men Johnsen mener at dette også ble praktisert som et alternativ i innskrifter fra gruppe C. Her skilles det mellom nasal og oral a, i f.eks. **kuḡan** ᚱᚢᚲᚢ og **klabi** ᚱᚠᚢᚱᚱ, og dette viser oss at denne innskriften fra Klepp mye mulig er eldre enn korset fra Njærheim. På denne innskriften blir det dessuten brukt ᚠ konsekvent for å markere både /u/ og /o/, altså kan man si at steinen er eldre enn Galteland.

Denne innskriften kan være den eldste i dette utvalget. Terje Spurkland foreslår at denne steinen kan være fra slutten på 900-tallet eller tidlig 1000-tall (2001, s. 104). Dette begrunner han med at steinen har et kors, og derfor må være fra etter kristendommens inntog. Men kunne man datert denne steinen annerledes om man så vekk fra den satte tanken om at kristendommen kom til Jæren tidligst på slutten av 900-tallet? Om man sammenligner denne innskriften med Kulisteinen, som vi skal se på senere, ser vi at de har noen fellestrekk runologisk sett; de bruker begge kortformen **aft** for preposisjonen *eptir* og begge markerer både /u/ og /o/ med ᚠ. Hvorvidt Kulisteinen markerer nasal /a/ eller ei, vet vi ikke, men det gjør i hvert fall Klepp I, noe som jo er et eldre trekk. I sin omtale av Kulisteinen diskuterer Terje Spurkland datering av denne steinen, og sier at det er ingenting i veien for å datere Kulisteinen til 960/970 på *runologisk grunnlag* (Spurkland, 2001, s.123). I og med at Klepp I har minst like gamle trekk som Kulisteinen, burde man da også kunne godta at Klepp I er fra midten av 900-tallet, basert på det runologiske. Datering av Kulisteinen kommer jeg tilbake til under.

Innskriften avsluttes med et kristent kors, og dermed kan man anta at produsentene av denne steinen ønsket å fremme den kristne tro.

4.1.3 N417 Svanøy Kirke

På Svanøy i Sogn, sto det tidligere et 2 meter høyt steinkors med en runeinnskrift skrevet oppover stammen av korset. Da Aslak Liestøl forsøkte å lese innskriften i 1954, var det bare et kors og tre runer som var helt tydelige:

+ þŋR --

þur --

Liestøl mente at dette ganske sikkert var starten på navnet Þurþr (Þórðr), og at hele innskriften mye trolig kunne leses slik:

Þórðr lét reisa kross þenna ept(ir...)

”Tord lot dette korset reises etter ...”

Det interessante med denne innskriften, er navnet man har med å gjøre i starten. Det er her skrevet Þurþr for navnet Þórðr, og det er altså nyttet ŋ-runen for å markere /o/. Dette korset er altså mest sannsynlig reist i tiden før man skilte mellom /u/ og /o/. Siden Galtelandsteinen er det første daterbare belegget man har for denne utviklingen, kan man anta at dette korset er eldre enn Galtelandsteinen. Man kan kanskje knytte dette korset til runesteinen fra Klepp, hvor det også benyttes ŋ-runen for å markere /o/ i navnet Tore. Det er vanskelig å si om dette korset er eldre eller yngre enn Njærheim I, da vi ikke får se om det skilles mellom nasal og oral a i denne innskriften. Er denne innskriften fra omtrent samme tid som Klepp og Njærheim I, er det nærliggende å tenke at preposisjonen *eptir* ble skrevet som den eldre kortformen *ept* (**aft**).

Foruten å være et steinkors, har innskriften også et kors i starten. Dette steinkorset vitner altså mest sannsynlig om kristendommen.

4.1.4 N413 Kvamme

På Kvamme i Sogn sto det en gang en stor bautastein med runeinnskrifter. Den er dessverre forsvunnet, og man har i dag bare nedtegninger gjort av biskop Paaske i 1626. Magnus Olsen foreslår en rettet versjon av denne, og har gjort en lesning og en tolkning av innskriften:

A: + ʸRIʸR : BIR'ɿ : 'NɿR : RI'ɿ : 'ɿɿ : þɿɿ1 : þN(R) –

krimr birsa sunr risti stin þinat þu(r) --

B: -- ʸɿɿɿ' : 'NɿR : l' : *IR : Nɿ : *ɿNɿNɿ : l' : 'ɿɿ : 'ɿ : 'ɿ??R

katils sunar is hir uas haukuin is stin sia st??r

+ *Grimr Bersason reisti stein þenna at þor- [N.N.s son] Ketils-sonar, es hér vas hoggvinn es stein sjá stendr.*

”+ Grim Bersason reiste denne stein etter Tor [... sønn av N.N.] Ketilson, -- som ble ‘hugget’ her hvor denne stein står”

Runene som er nyttet her, er eldre norske runer. Olsen mener at innskriften kan dateres noenlunde samtidig med Galtelandinnskriften, da det er likheter mellom disse. Vi ser at diftongen /ei/ markers med l, og determinativet *þenna* blir i begge innskriftene risset þɿɿ. Likevel blir navnet Þor risset som þNR, noe som gir inntrykk av at Kvammeinnskriften er eldre enn Galteland. Som vi så over, finner man lignende trekk på både Svanøy og Klepp, og kan kanskje anta at de er fra omtrent samme tid. Det blir også brukt ɿ i navnet **katil** i stedet for den yngre ɿ <e>. Dette sier oss at innskriften er av de eldre. Preposisjonen **at** som blir brukt her, skiller seg fra hva vi har sett tidligere. Det er likevel en kortform som blir brukt, noe som kan tyde på en litt eldre innskrift. Formene *es* og *vas* forsterker tanken om at dette er en eldre innskrift enn de som bruker de yngre *er* og *var*. På Galtelandinnskriften ble det muligens benyttet *var*, men lesningen av dette ordet er usikkert. Men er det tilfelle, kan man si at det forsterker tanken om å plassere Kvammeinnskriften i nærheten av Svanøyinnskriften. Olsen mener at Kvamme er fra tidlig 1000-tall.

Innskriften har et kors i starten, og kan på det grunnlaget knyttes til kristendommen.

4.1.5 N251 Stavanger II

I Stavanger museum står det en bautastein som ble funnet under den tidligere Maria-kirken i Stavanger. Steinen var da i fire deler, men har blitt satt sammen, og man kan lese følgende av den:

x ʀʀ111ʀ : Rʀ1ʀ11 : ʀ111ʀ : ʀ11ʀ : *ʀʀ11ʀ : 11ʀ11ʀ : ʀ11ʀ : ʀ11ʀ : 1111ʀ : 11ʀ1ʀʀ
katil raisti stain þina haftir iuruni kunu sina tutur uþurm

Magnus Olsen tolker innskriften slik:

Ketill reisti stein þenna eptir Jórunni, konu sína, dóttur Úþurm[is?]

”Ketil reiste denne stein etter Jorunn, sin kone, datter av Utyrme (?)”

Runene som her er nyttet, er eldre norske runer, men det blandes også inn noen langkvistruner: † og *. Vi ser her at det blir brukt ʀ for både /u/ og /o/, altså kan man anta at den er fra tidligere tider enn, eller samtidig med, Galtelandsteinen. Her møter vi vi langkvist <s> i to varianter, og i ordene **stain** og **sina** blir det brukt en ʀ hvor staven på venstre side går hele veien ned. Hvordan man skal tolke bruken av langkvistruner, er usikkert, men muligens kan det være rester fra den eldre, ”danske” runerekken (Spurkland, 1995, s. 2).

I innskriftene som har blitt, eller skal bli, gjennomgått i denne oppgaven, har vi sett preposisjonen *etter* i form av **aft**, **aftir**, **iftir** og **at**. I denne innskriften møter vi en litt annerledes versjon, nemlig **haftir**. For det første er dette den yngre to-stavellesformen, som indikerer at denne er litt yngre enn for eksempel Kvamme. Men hvorfor er det en /h/ foran preposisjonen i denne innskriften? Det er mer vanlig å se utelatte h-er, noe vi skal se et eksempel på i innskriften fra Årdal kirke, hvor *hjalpi* blir ristet som **ialbi**. Dette mener Magnus Olsen kan være et resultat av at /h/ var utelatt fra uttalen, og dermed ikke ble tatt med i innskriften. Men i situasjoner der en /h/ er lagt til, mener han at runeristeren har gjort et forsøk på å bruke ”formentlig riktig skriftform”, men ikke lykkes med det (NIyR, bind 3, s.143). Spurkland foreslår at den tillagte h-en kan være av samme grunn som at en runerister lar være å riste en /h/ i **ialbi**: at han uttalte ordet med /h-/ (Spurkland, 2001, s. 104). At Ketil rister navnet sitt med † <a> i stedet for † <e> kan være et eldre trekk, på samme måte som Erlend fra Gjerde Kirke, som blir presentert senere.

I denne innskriften ser vi et slags kors, eller kryss, fremst. Men er dette et kors, eller en form for et skilletegn, som vi har sett eksempel på tidligere? I innskriftene hvor dette krysset brukes som skilletegn, f.eks. på Galtelandsteinene og Oddernes, brukes kryssene gjennomført som

skilletegn mellom hvert ord, mens det her kun kommer til syne foran innskriften. Ser vi på steinkorset fra Njærheim I, blir det her benyttet tilsvarende kryss foran innskriften og midt i innskriften. I og med at Njærheim I er et steinkors, antar man at det er en kristen innskrift. I så fall kan man tolke kryssene som kors, og kan gjøre det tilsvarende her. Har vi likevel Haakestad sine tanker i minne, om at disse steinkorsene ble reist med hedenske innskrifter som et grenseobjekt mellom hedendom og kristendom, kan man stille spørsmålstegn ved om dette er kristne symbol eller ikke.

4.1.6 N224 Njærheim II

Njærheim II er en del av en runestein som kom til Stavanger museum i 1923. Den hadde tidligere blitt funnet i en grunnmur, for så blitt brukt som dørheller før den kom til museet. Denne steinen har en korsfigur i midten med runerader på hver side. En del av innskriften mangler, men Magnus Olsen mener at den viser tydelige spor av en formel. Han leser innskriften slik:

A: 𐌺𐌹𐌹𐌹𐌹 : 𐌹𐌹 (𐌹)

biorn kl (a)

B: R𐌺𐌹𐌹𐌹 : 𐌹𐌹 +

ruþur sin

Tolkningen av innskriften gjøres på bakgrunn av den kjente formelen ”X reiste stein etter Y”:

Bjorn Kl- ... (b)róður sinn + - ”Bjørn Kl- [reiste denne stein etter N.N.] sin bror +”

Runene som er brukt i denne innskriften, er stuttruner, eller Man-Jærskke runer. Det ser vi helt først i innskriften, hvor det blir brukt 𐌹 som tegn for **b**. I likhet med Njærheim I og Klepp I er også denne innskriften en del av gruppe C i Johnsens skjematisk fremstilling av stuttrunene (Johnsen, 1968). Denne har likevel litt yngre trekk enn de to andre, da lang /o/ her blir markert med 𐌹 i navnet *Bjorn*. Som vi ser videre i innskriften, blir kort /o/ i *bróður* samtidig markert med 𐌺. Vi er altså her i en slags overgangsfase igjen, hvor futharken beveger seg. På grunnlag av dette kan vi si at innskriften er nærmere Galtlandssteinen i tid, da denne også har tatt i bruk 𐌹-runen som markør for /o/.

Innskriften i seg selv vitner om kristendommen ved bruk av kors på slutten. I tillegg er innskriften skrevet rundt en korsdekorasjon som den rammer inn. Her er det altså stor sannsynlighet for at de som reiste steinen hadde tilhørighet til den kristne tro.

4.1.9 N271 Gjerde kirke I

Gjerde kirke I er en runestein som nå befinner seg i Bergens museum, men som originalt sto på Gjerde i Etne. Magnus Olsen leser og tolker innskriften slik:

A: + 𐌹𐌺𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹 : 𐌹𐌹(1) : 𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹 : 𐌹𐌹𐌹(𐌹)
arlantr ris(t) runar þisa(r)

B: + 𐌹𐌹𐌹𐌹 : 𐌹𐌹𐌹 : 𐌹𐌹𐌹𐌹 (+)
aftir alui faþur

+ *Erlendr reist rúnar þessar + eftir Olvi fǫður (+)*

”+ Erlend ristet disse runer + etter Olve, (sin) far (+)”.

Denne innskriften kan være vanskelig å plassere runetypisk, da den både kan være av typen stuttruner eller eldre norske runer. Ifølge Spurkland (2001) er den nokså gammel, da det her brukes den eldre formen ”ristet runer” i stedet for ”reiste stein” (s. 125). Til tross for at Ingrid Sannes Johnsen og Magnus Olsen daterer denne innskriften til rundt samme tid som Galteland på grunnlag av en Erlend fra Gjerde, mener Johnsen likevel at denne innskriften ”selvfølgelig også [kan] være meget eldre” på språklig grunnlag (Johnsen, 1968, s. 200). Innskriften viser ingen tegn til å markere /o/. Navnet **alui** blir oversatt til Olvi, da dette markerer en u-omlyd. Men i tiden da denne innskriften ble produsert ser vi at u-omlyden enten ikke hadde inntruffet eller så ble den ikke markert. Det skilles ikke mellom oral og nasal a, da det brukes samme rune i både 𐌹𐌺𐌹𐌹𐌹𐌹 **arlantr** og 𐌹𐌹𐌹𐌹 **runar**, og dette er et yngre trekk. Likevel er navnet skrevet med <a> i stedet for den yngre punkterte <e>, noe vi også ser i innskriften fra Kvamme. Dette tyder på at innskriften kan være nokså gammel. Men det er verdt å merke seg preposisjonen **aftir** i denne innskriften. Dette er et yngre trekk som vi også ser i innskriften Stavanger II, og

det kan være fristende å plassere innskriften fra Gjerde kirke i nærheten av denne, kanskje litt tidligere på språklig grunnlag.

Denne innskriften har, som veldig mange andre innskrifter i dette utvalget, korssymbol i forbindelse med innskriften. Det er ristet et kors i forkant av begge linjene, og dette tyder på at innskriften er av kristen art.

4.1.10 N273 Grindheim Kirke

Denne runesteinen er fra samme område som den som nettopp ble presentert, Gjerde kirke I, men denne står fortsatt på funnstedet, i Grindheim kirke. Runesteinen er en stor bauta som er over 3 meter lang og 65 cm bred. Innskriften står langs smalsiden, foruten innskriftens siste ord; det fikk ikke plass og måtte skrives øverst på stenens fremside. Det er risset inn et kors på fremsiden av steinen. Magnus Olsen har gjort en lesning og en tolkning med god støtte i Rygh og Bugges tidligere arbeid med steinen:

x þǫRYǫþR : R(ǫ)|'ll : 'l(ǫ)ll : þ(ǫ)ll :

þormoþr r(a)isti st(a)in þ(a)na

x ǫ'llR : þǫRYǫþ : 'llþllll : ǫþllR : 'll (x)

aftir þormoþ suiþanta foþur sin

Þormóðr reisti stein þenna eftir Þormóð sviðanda, foður sinn.

”Tormod reiste denne stein etter Tormod ‘Svi(d)ende’, sin far”.

Denne innskriften er mest sannsynlig fra en tid hvor de eldre norske runer var på vei mot de yngre norske runer. Som vi ser, markerer den gjennomgående /o/ med grafemet ǫ, og det skilles ikke mellom nasal og oral a. Den har altså likhetstrekk med Stavanger III, og kan muligens være fra samme tid. Innskriften kan være yngre, da det ikke er helt avgjort om det er brukt punktert i for /e/ ǫ noen av stedene hvor det er usikker lesing, men Magnus Olsen mener at det ikke er det. I tillegg er det brukt to-stavellesformen **aftir**, som jo er en yngre form enn én-stavellesformen **aft**, som brukes i Stavanger III. Dette forsterker tanken om at innskriften fra Grindheim kirke er yngre enn Stavanger III.

Lesningen er, ifølge Magnus Olsen, ganske sikker foruten r. 14. Denne utgjør likevel ikke så stor forskjell i dette sammenhengen, da det her blir snakk om det er riktig navn eller ei. Runene som er brukt er enten eldre norske runer eller yngre norske runer. Det er vanskelig å være helt sikker, da det ikke finnes noen helt klare indikasjoner på det ene eller det andre. Det er vanskelig å datere denne runesteinen, da det ikke blir brukt vokaler som ville vært klare indikatorer, som for eksempel nasal /ã/ eller /e/. I ordet <hiabi>, ser vi at det mangler en <l>. Dette mener Magnus Olsen har en logisk forklaring. I Setesdalen, hvor denne innskriften er funnet, er det ikke uvanlig at man finner eksempel på bortfall av <l> foran labial og guttural, og han mener at det nok er det som har skjedd i ordet *hjalpi*. Han mener at ordet mest sannsynlig ble uttalt *hjáppi* i dette området, og at <l> har falt bort på grunn av den følgende <p> i ordet (NIyR, 1954, s. 34).

Innskriften, og steinen i seg selv, er uten tvil av kristen art. Foruten korset som er risset før innskriften, kan formuleringen ”Gud hjelpe N.N.s sjel” si oss noe om hvor langt kristendommen må ha utviklet seg i området hvor denne steinen er reist. Ordet *sál* er aldri dokumentert i før-kristent materiale, og det har mest sannsynlig kommet som et lånord fra gammelengelsk *sāwol* eller *sāwl*, mener Terje Spurkland (2001, s. 147). Det er da mest nærliggende å anta at ordet er tatt inn i språket i sammenheng med kristendommens inntog, hvor det er et sentralt og viktig ord. I kristendommen sees sjelen som adskilt fra kroppen, og det er sjelen som lever videre etter den legemlige død. I før-kristen tro ble kropp og sinn ansett som ett (Spurkland, 2001, s. 147). På tidspunktet hvor denne steinen ble reist, har altså en viktig del av den kristne mentaliteten blitt en del av samfunnet i Setesdalen. Det er da sannsynlig at kristendommen har vært tilstede en stund, da det ser ut til at det kristne synet på døden har tatt over for det før-kristne. Troen tilsier nå at det er sjelen som skal gå videre, mens kroppen blir igjen der den er gravlagt. En slik endring i mentalitet tar lang tid, ifølge Gro Steinsland (1995a, s. 11).

For å bruke dette som hjelp i datering, kan man se etter andre eksempler på bruk av samme ord. Det første belegget vi har for bruk av ordet *sál* i norske innskrifter, er på Eiksteinen, da i formen *sálu*. Spurkland mener at denne innskriften er fra første halvdel av 1000-tallet, og at innskriften fra Bygland er nyere enn Eiksteinen. Hvorvidt dette er basert på oppfattelsen om at kristendommen kom til Norge rundt år 1000, er usikkert. Men det virker fornuftig at ordet er tatt i bruk i tiden rundt institusjonaliseringen av kristendommen, etablering av bispedømmer i Norge, altså fra midten av 1000-tallet og utover.

4.2.3 N187 Årdal kirke

Ved Årdal kirke i Øst-Agder, ikke langt fra Bygland kirke, som ble gjennomgått over, finnes det en stein med runeinnskrift. Steinen er 1 meter høy, og har svake runetegn. Aslak Liestøl mener likevel at lesningen er sikker nok:

𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹 ...

ialbikoponto

Dette tolker Magnus Olsen slik:

Hjalpi Goð ondu ... - ”Gud hjelpe [N.N.s] ånd”

Her ser det ut til at det er gått tapt et navn på slutten av innskriften. Runene som er brukt, er yngre norske runer. I denne innskriften ser vi at det benyttes 𐌺-runen for /o/. Det ser ut til at den prosessen vi så var i gang på Galtelandsteinen her er fullført, selv om det er vanskelig å si, siden det ikke finnes en nasal /ǫ/ i denne innskriften som kunne bevist det. Ut i fra dette kan man anta at denne innskriften er yngre enn Galtelandssteinen. Magnus Olsen mener at innskriften ikke er fra senere tider enn på 1100-tallet en gang, på grunn av språkform, skrift og lydbetegnelse (NIyR, bind 3, s. 40). Den trenger likevel ikke plasseres så lenge etter innskriften fra Bygland.

I likhet med innskriften fra Bygland, har denne også tatt i bruk ord fra den kristne terminologien; ”Gud hjelpe N.N.s *ånd*”. Ser man til opprinnelsen av ordet *andi* eller *ond*, kan det se ut til at det hadde en litt annen betydning enn den vi kjenner i dag. Terje Spurkland viser til Voluspå strofe 18, hvor Odin gav Ask og Embla *ånde*, altså pust. Pusten er tilsynelatende et ganske konkret skille mellom liv og død, og det kan tenkes at pusten ble ansett som selve kilden til liv. Etterhvert som kristendommen inntreier i samfunnet, blir pusten, eller ”ånden”, et bilde på det indre livet, sjelslivet, og mest sannsynlig har ordene ”ånd” og ”sjel” vært to ord med samme betydning (Spurkland, 2001, s.149). På samme måte som med Byglandinnskriften, kan man her anta at den kristne mentaliteten har satt seg i befolkningen, og det betyr nok at kristendommen har vært tilstede i en viss tid.

4.1.7 N237 Sele II (Tangerhaug)

Et steinkors fra Sele på Jæren, som hadde brukket i flere deler, og etter lang tid på Toldboden i Bergen ble ansett som for oppstykket til å ta vare på, ble tegnet ned av Wegner i 1639. Korset hadde fire linjer med runeinnskrift. Linje A og B var på forsiden av korset og linje C og D på baksiden. Magnus Olsen mener at innskrift D må ha kommet på ved en senere anledning. Korset sto, i sin tid, på toppen av en før-kristen gravhaug. Han leser og tolker innskriften slik:

A: $\mathfrak{N}(\mathfrak{t})\mathfrak{R}(\mathfrak{l})\mathfrak{l} : \mathfrak{l}(\mathfrak{t})\mathfrak{l}\mathfrak{t}\mathfrak{l}\mathfrak{l}\mathfrak{l} : \mathfrak{l}\mathfrak{r}\mathfrak{l}\mathfrak{R} : \mathfrak{l}\mathfrak{r}$

u(n)ri(st)i s(t)inþinsi iftir al

B: $\mathfrak{B} \text{*****} \mathfrak{Y}\mathfrak{l} : \mathfrak{l}\mathfrak{l} : \mathfrak{N}\mathfrak{l}\mathfrak{r}(\mathfrak{R})[\mathfrak{l}]\mathfrak{r}(\mathfrak{R}) : \mathfrak{*}\mathfrak{l}\mathfrak{N}$

b*** ma sin ulf(r)[i]k(r) *iu**

C: $+(*)\mathfrak{l}\mathfrak{l}\mathfrak{B}\mathfrak{l} : \mathfrak{r}\mathfrak{N}\mathfrak{p} : \mathfrak{l}\mathfrak{l} : \mathfrak{p}(\mathfrak{l})\mathfrak{*}$

+ (h)ialbi kuþ sal þ(i)*

D: $\mathfrak{R}\mathfrak{l}(\mathfrak{p})\mathfrak{R}\mathfrak{l}$

raþrt

A + B: *Ónn reisti stein þenni epti ... mág sin. --- Ulfrekr hjó. -*

”On reiste denne stein etter ... sin ”måg”. Ulfrek hugg”

C: *+ Hjalpi Guð sál þ(inni?) -* ”Gud hjelpe din (?) sjel.

D: *Ráð rétt -* ”Tyd (runene) rett”

Runene som er brukt på denne innskriften, er mest sannsynlig eldre norske runer. Det kan man se på bruken av \mathfrak{B} , som utelukker tanken om at innskriften kan være av Man-Jærske stuttruner. Denne innskriften bærer preg av å være en eldre innskrift, da det her blir ristet \mathfrak{N} de steder man kunne vente seg en \mathfrak{l} , f.eks. i navnet Ónn, ristet $\mathfrak{N}(\mathfrak{t})$. Innskriften bruker den yngre to-stavellesformen **iftir**. På grunnlag av disse faktorene kunne det vært fristende å plassere innskriften rundt samme tid som Galteland. Samtidig blir det brukt en kristen formel ”Gud hjelpe din sjel”, og som vi har sett før, betyr dette at kristendommen har hatt god forankring i

Lesningen av linje B er høyst usikker. Som Aslak Liestøl påpeker i NIyR er kvister og også til tider staver så uklare, at det vil være lite hensiktsmessig å gjette på disse i en lesning. Det man da står igjen med som leselig og tekst som gir mening, er:

Alf[...]¹ir prestr reisti stein þenna ept Erling drottin sin [..... : :], es hann barðisk við Óleif.

”Alf... prest reiste denne stein etter Erling, kongen/herren sin -----, da han sloss med Olav”.

Hvilken runetype som er nyttet her, kan være vanskelig å si. Den kan være yngre norske runer, men det er umulig å avgjøre om det har blitt risset en punktert i for /e/ † der hvor runene er uleselige. † ser her ut til å være utelukkende symbol for /o/, og /u/ har nå ʀ –runen ”for seg selv”. Dette betyr altså at Stavanger III mest sannsynlig er yngre enn Galtlandssteinen, da † –runen bare brukes som /o/ her, og ikke nasal a i *† han. Formen **aft** for preposisjonen *eptir* blir normalt sagt å være en eldre form, og gjerne en indikator på at innskriften er fra før 1000. På samme tid skiller innskriften mellom /ã/ og /o/, hvor nå /o/ markeres ved † og /ã/ ikke markeres i det hele tatt. Dette blir normalt oppfattet som en indikator på at man nå er på vei inn i det yngre norske runealfabetet, og ifølge Spurkland (1995), kan denne innskriften dateres til 1030. Kanskje er Stavanger III produsert i en tid hvor runerekken var i en overgang mellom de eldre og de yngre norske runer.

I innskriften blir det nevnt en Erling og en Olav. Ofte blir disse knyttet til Erling Skjalgsson, som var høvding på Sola fra rundt år 1000 og Olav Haraldsson, som var konge på samme tid. Som Spurkland sier, er det ”vanskelig å tenke seg andre høvdinge i nærheten av Stavanger på denne tiden som het Erling, som hadde egen prest, og som falt i kamp mot en Olav” (Spurkland, 2001, s.126). Både Erling Skjalgsson og Olav Haraldsson er godt dokumentert i andre kilder enn sagalitteraturen, og det er da grunn til å tro at det er en viss sannhet knyttet til beretningen rundt disse. Erling Skjalgsson ble drept av Olav Haraldsson i et sjøslag i Boknafjorden i 1028. Sammen med det runologiske grunnlaget vi har for datering, virker år 1030 som en fornuftig datering av dette steinkorset.

Tiden vi her befinner oss i er en tid hvor kristen tro står relativt sterkt. Vi er her vitne til en prest som reiser et kors til minne om sin høvding, noe som forteller oss at høvdingen i området mest

sannsynlig også har vært kristen, i og med at han hadde en egen prest. Denne innskriften er et vitnesbyrd om at kristendommen hadde fått god grobunn i Stavanger, og kanskje Jæren forøvrig, da denne ble reist. Ifølge Fuglestvedt må det ha tatt lang tid før kristendommen greide å ”utkonkurrere” den før-kristne troen som sto sterkt i både folket og kulturen. Hun mener, med grunnlag i Gro Steinsland sine tanker fra 1989, at det må ha skjedd en endring i hele samfunnsstrukturen før den før-kristne tro skulle gå tapt (Fuglestvedt, 1997, s. 41). Det ville altså ikke bli gjort over natten.

4.2.4 N210 Oddernes II

Oddernessteinen er en høyreist og staslig bauta med innskrift på to sider. Den ene innskriften er eldre enn den andre. Her skal jeg se på den yngste av de to innskriftene. Lesingen er ganske sikker, ifølge Magnus Olsen:

ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱᐱᐱᐱᐱ x ᐱᐱᐱᐱᐱᐱᐱᐱ
ayintr karþi kirkiu þisa kosun olafs hins hala aþali sinu

Magnus Olsen tolker innskriften slik:

Eyvindr gerði kirkju þessa, goðsonr Ólafs hins hala, á óðali sinu.

”Eivind gjorde denne kirke – Olav den helliges gudsønn – på sin odelsgård”.

Runetypen som er brukt er yngre norske runer. Runologisk har innskriften mye til felles med Stavanger III. I Oddernesinnskriften ser det ut til at prosessen som vi så starten på i Galtelandsinnskriften er fullført, da denne bruker ᐱ–runen bare som /o/, mens nasal /ǫ/ ikke markeres her, men blir her risset med ᐱ i preposisjonen á. På Oddernes-steinen ser vi en rune som ikke har forekommet på noen av de andre innskriftene i dette materialet, nemlig ᐱ–runen for /y/. Dette kan også være et yngre trekk. Siden det her er tegn på at denne innskriften er av den yngre runetypen, er det ikke utenkelig at innskriften er risset med punktert i for /e/ i ordet þᐱᐱᐱ, slik James Knirk foreslår i sin nylesning fra 1991 (Knirk, 1993). Likevel antar man ikke at alle endringene fra eldre til yngre runetype skjedde over natten, så det kan også hende at innskriften er et eldre eksempel fra de yngre norske runer.

Magnus Olsen mener at det her er lite tvil om at det er snakk om Olav den hellige når det skrives ”Ólafs hins hala”. Er det tilfelle, er det i seg selv et klart kristent trekk, i tillegg til at det gir en indikator når det gjelder datering. Innskriften kan, i så fall, ikke være eldre enn 1031, siden det var da Olav den hellige ble signet (Spurkland, 2001, s. 127). Denne lesingen har likevel blitt diskutert og andre er ikke like sikre som Olsen. Spurkland (2001, s. 126) foreslår å lese **hala** som *hallr*, ”et adjektiv som betyr ”hellende, som har en skjev eller skrå stilling”” (s. 126). Han mener da at det kunne ha blitt brukt som et tilnavn, til en ”skakk” Olav, ikke så ulikt Erling Skakke, som vi kjenner fra sagalitteraturen. Jeg skal ikke dvele så lenge ved hvorvidt det her er snakk om Olav den hellige eller Olav den skakke, da det også er andre helt klare kristne trekk ved denne innskriften, nemlig at ”Eivind gjorde denne kirke..”. Det er her snakk om kirkebygging, enten det er Olav den helliges gudesønn eller ikke som gjorde det. Det blir antatt av både arkeologer og Magnus Olsen (NIyR, bind 3, 1954, s. 89) at kirken som det skrives om på innskriften, er en tidligere enn den som står på Oddernes i dag. Det kan virke fornuftig å datere innskriften til rundt midten av 1000-tallet basert på runologiske belegg.

4.2.5 N449 Kuli

Kulisteinen er en smal, høyreist stein som ble funnet på Kuliøya. Denne steinen har et stort kors på den ene flatsiden og runeskrift langs hele den ene smalsiden, som måler 112 cm på det lengste. Denne steinen står i dag på NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim. Det har vært stor interesse for denne innskriften i lang tid, fordi den har det første belegget i norsk historie for ordet ”kristendom”. I *Norges Innskrifter med de Yngre Runer*, bind 4, har Aslak Liestøl gjort følgende lesning og tolkning:

5	10	15	20	25	30	35	40
A: + ÞNRIR : 1NY : *11N1RÞR : R11'1N : '111 : Þ11'1 : 111N111N1							
	?		???		?	? ? ?	
turir auk haluarþr raistu stain þansi aftulfiut							

1	5	10	15	20	25	30	35
B: + 1N111 : N111R : *1111 : 111'111 • 1N1R : N1R11 11N1R11							
	??	?	?????	?		? ? ? ?	
tualf uintr hafpi kristin tumr uirit inuriki							

+ Þórir ok Hallvarðr reistu stein þinsi ept (Ulfljótt)..... Tolf vetr hafði kristindómr verit í Nóregi.

”+ Tore og Hallvard reiste denne stein etter (Ulvljot) Tolv vintrar hadde kristendomen vori i Noreg (underforstått: da steinen ble reist)”

I følge Aslak Liestøl er den øverste delen, ca. 40 cm, av steinen slått av, så det kan tenkes at det mangler en del av innskriften. Mannsnavnet (Ulvljot) som Liestøl leser, er veldig usikker. Det samme er ordet **kristintumr**. I 1998 gjorde Jan Ragnar Hagland en nylesning av denne innskriften, ved hjelp av mikroarteringsteknologi. Dette er en metode som har mulighet til å måle høydeforskjeller i en innskrift på ned til 0.025 mm, altså vil man ha mulighet til å oppdage innrissinger som ikke er mulige å se. Etter denne målingen, med utgangspunkt i Aslak Liestøl sin tidligere lesning, kunne Hagland lese følgende (Hagland, 1998, s. 132-135):

1	5	10	15	20	25	30	35
A: + ÞNRIR : 1NY : *11N : 1RÞR : R1111N : 1111 : Þ111 : 111*****							
? ?							
turir auk halu arþr raistu stain þansi aft							

1	5	10	15	20	25	30	35
B: + 1N*111 : 1111R : *1111 : 1R1111 • 1N1R : 111 • R11 1 : 1N : R111							
†	?	??	??		?	? ?	? ?
tu(h/e)lf uintr hafþi kristin tumr um rit i nu riki							

Jan Ragnar Hagland tolker dette slik:

+ Þórir ok Hallvarðr reistu stein þansi ept ***. Twelf vintur hafði kristendómr um rétt í Nóregi.

”+ Tore og Hallvard reiste denne stein etter *** [... Tolv vintre hadde kristendommen bedret (ting) i Norge [...”

På noen steder i innskriften kunne metoden og den nye lesningen avkrefte usikkerheten i den tidligere lesningen til Liestøl, som for eksempel i det mest sentrale ordet i innskriften, det angelsaksiske låneordet **kristintumr**. Andre steder mente Hagland å kunne lese noe annet enn Liestøl, for eksempel i linje B, r. 27-31, hvor Liestøl leser **uirit**, ”vært”, mens Hagland leser **um rit**, noe han tolker som ”bedret”. Dette er et oppsiktsvekkende funn, da det endrer tekstinholdet. Det er likevel uenighet rundt den nye lesningen. I sin kommentar hevder James Knirk at det er lite som støtter den nye lesningen av **uirit** som **um rit**, da dette ”appears neither

Jan Ragnar Hagland sin nylesning fra 1998 har likevel noen elementer man bør ta med seg videre. For eksempel kan det være nyttig å vite at innskriften er ristet med langkvist ^h fremfor kortkvist ^l for /s/. Dette kan gi oss hjelp i arbeid med datering. Når det gjelder Haglands tolkning av **tuhlf** som **tuelf**, støtter jeg meg på James Knirks argumenter om at denne lesningen like godt kan brukes som forsterkning av Liestøls tidligere lesning og tolkning **tualf** (Knirk, 2001, s. 414), og ikke bør legges så stor vekt på. Jeg tar altså utgangspunkt i Liestøls lesning og tolkning i det videre arbeidet, med de moderasjonen jeg har diskutert over.

Runene som brukes i denne innskriften, er mest sannsynlig eldre norske runer, om man skal tro Terje Spurklands skjematisk oppsett i artikkelen ”Kriterier for datering av norske runesteiner fra vikingtid og tidlig norsk middelalder”. Det har blitt argumentert for at innskriften er av stuttrunetyper, av blant andre Ingrid Sannes Johnsen (1968). Men i nylesningen fra 1998 kommer det frem at det er benyttet langkvist <s> i tre av fire tilfeller, i stedet for kortkvist i alle fire, som først antatt. Dette mener Hagland (1998) trekker innskriften lenger bort fra oppfattelsen om at det er en kortkvist-innskrift, men heller at det er et eksempel på eldre norske runer.

I dag er de fleste enige om en datering av Kulisteinen til 1034 basert på dendrokronologisk datering av trerester etter en brokonstruksjon som var bygget i nærheten av funnstedet. Argumentet for at disse brorestene bør knyttes til Kulisteinen, er, som nevnt tidligere, at det ikke var uvanlig med brosteiner på denne tiden, og det er ikke en fremmed tanke at også Kulisteinen var en slik brostein. Man ser da for seg at Kulisteinen ble reist i forbindelse med denne broen hvor byggematerialet menes å ha blitt felt rundt år 1034. Jan Ragnar Hagland sier i sin artikkel ”Note on two runic inscriptions relating to the Christianization of Norway and Sweden” at skikken med å bygge broer tilsynelatende ikke var særlig godt forankret i norsk tradisjon, og de to innskriftene vi har som omhandler brobygging, ikke indikerer at dette var vanlig praksis (Hagland, 1999, s. 41). Dermed kan man stille spørsmålsteget ved hvor stor sannsynlighet det er for at Kulisteinen var laget til denne broen. Som vi skal se på snart, er det mange runologiske aspekter ved innskriften som taler mot en datering til 1034.

Så hva sier Kulisteinen oss om tiden den var laget i? Det første man ser, er at \mathfrak{N} –runen er tegn for både /u/ og /o/, og at \mathfrak{l} –runen er tegn for både /e/ og /i/. På tidspunktet denne innskriften er skrevet, er det altså ikke tatt i bruk et utvidet tegninventar, og det kan fortelle oss at denne

innskriften er fra nokså tidlig vikingtid. Andre indikatorer for dette er bruken av ordet **aft** . Formen **aft** for preposisjonen *eptir* blir normalt sagt å være en eldre form enn to-stavellesformen **aftir**, **iftir** eller **eftir** (Spurkland, 2001, s.145).

I sin bok *Tolv vintrer hadde kristendommen vært Norge*, snakker Fridjof Birkeli om hvordan runesteinene kan være vitner til kristendommens inntog i Norge. Her tar han også for seg Kulisteinen, og mener at denne steinen kan dateres til 900-tallet. I sin artikkel ”Kulisteinen – endå ein gong” seier Jan Ragnar Hagland (1991) at det er brukt få runologiske argument i diskusjonen rundt datering av Kulisteinen, men at Ingrid Sanness Johnsen i 1968 indirekte sa seg enig med Birkeli i at steinen, runologisk sett, kan dateres til midten av 900-tallet (Hagland, s.158). Om jeg skal sette Kulisteinen opp mot de andre steinene i dette utvalget, vil jeg si at denne er av de eldre, og gjerne kan dateres til midten av 900-tallet basert på de runologiske trekkene. Også Terje Spurkland (2001, s. 123) sier at det runologisk ikke er noe i veien for å datere Kulisteinen til rundt 960/970. Han går likevel bort fra dette fordi det i sagalitteraturen kommer frem at Håkon den gode ikke hadde særlig hell med seg i kristningen av Nord-Vestlandet, samt argumentene om at Kulisteinen er knyttet til brorestene som er datert til 1034. En annen faktor som trekker de fleste forskere mot en datering til 1034, er tinget som fant sted på Moster rundt 1022. Her ble kristenretten satt (Gulatinglovi, 1969, s. 22), og det kan virke rimelig at en stein som Kulisteinen ble reist etter et slikt vedtak. Innskriften snakker om at kristendommen hadde kommet til *Norge* tolv år tidligere, ikke Smøla eller Kuli, og da gir det mening at det refereres til en riksdekkende hendelse. Samtidig vet vi lite om hvordan menneskene på Smøla definerte Norge i vikingtiden, eller om de mente at om kristendommen hadde kommet til Smøla, ja, da hadde den kommet til Norge. Man kan også grunne over hvilke forestillinger man kunne ha om kristendommens innføring på Smøla på denne tiden. Øya ligger ytterst i havgapet på vei inn mot Møre, og dermed er det ikke usannsynlig at misjoneringen har truffet Smøla på denne tiden. Det kan like så godt være en lokal omvending til kristendommen, si kirkebygging, som er hendelsen det henvises til på Kulisteinen.

Om man likevel godtar at Kulisteinen henviser til Mostertinget, må man også godta at det har skjedd store endringer i runeskriften på kort tid, om man sammenligner denne innskriften med for eksempel Stavanger III. Denne er nemlig datert til fire år *tidligere* enn Kulisteinen, til 1030, på historisk og runologisk grunnlag, men har helt klart yngre runologiske trekk enn Kulisteinen. Ser man utelukkende på de runologiske trekkene ved Kulisteinen og Stavanger III, ville nok de fleste vært enige i at Kulisteinen må være eldre enn Stavanger III. Men her må også det

geografiske elementet tas med: kanskje skjedde utviklingen av runeskriften raskere i Stavanger enn på Nordmøre?

I slike tilfeller hvor ulike dateringskriterier kolliderer, må man velge hva man vil legge vekt på. Så når det gjelder datering av denne steinen, kommer det an på om man fokuserer på den historiske kunnskapen man har fra tiden, og mener at dette var en brostein som henviste til Mostertinget, eller om man legger vekt på det runologiske og åpner muligheten for at en annen begivenhet på slutten av 900-tallet kan ha markert en endring i tro hos folket på Nordmøre.

5.0 Drøfting

I denne oppgaven har jeg først lagt frem sagalitteraturen med fokus på hvordan kristendommen kommer til syne i den. Jeg har gått gjennom sagaene om Harald Hårfagre, Håkon den gode, Olav Tryggvason og Olav den Hellige, og trukket ut elementer fra disse som kan fortelle oss noe om hvordan kristendommen var ansett eller hvilken posisjon den hadde blant folket. Som jeg også har nevnt over, er det viktig å huske på at sagalitteraturen ble skrevet ned i en tid hvor kristendommen hadde fått gjennomslag, og dette kan ha påvirket fremstillingen av både personer, hendelser og prosesser. Siden har jeg tatt for meg runemateriale som faller innenfor mine avgrensninger når det gjelder geografi, datering og kristne kjennetegn, og presentert og drøftet disse. Jeg har også her trukket ut hvordan kristendommen kommer til uttrykk gjennom direkte tekst eller kjennetegn som korssymbol.

I den videre delen ønsker jeg å samle funnene mine. Jeg kommer først til å presentere min generelle oppfatning av hvordan kristningen av Norge blir presentert i sagalitteraturen. Siden gjør jeg tilsvarende med runematerialet. Etter dette vil jeg gjøre et forsøk på å sammenligne dem, og se hvordan de stemmer overens, eller hvordan de eventuelt ikke gjør det.

5.1 Kristendommen i sagalitteraturen

Gjennom sagalitteraturen får vi et innblikk i hvordan livet til kongene i Norge i vikingtiden fortonet seg. Den sier ikke så mye om hvilket forhold allmennheten hadde til kristendommen, men vi får likevel et bilde av hva som rørte seg i samfunnet. Når det gjelder kristendommen er det mulig å skimte noen tendenser, til tross for at det er størst fokus på kongenes egen tro og virke.

På slutten av 800-tallet regjerte Harald Hårfagre den vestlige og sørlige delen av Norge, samt deler av Trøndelag (Norseng, 2017), og skal man tro sagatradisjonen var han ingen kristen mann. Det kommer frem gjennom sagaen om ham at han selv praktiserte den gamle, tradisjonelle troen og hadde lite å gjøre med kristendommen. Til tross for dette blir hans sønn, Håkon, en kristen mann. Grunnen til dette, er at han blir fostret i England av kong Adalstein. Håkon kommer tilbake til Norge i 930 årene og blir tatt til konge (Krag, 2009). Gjennom sagaen får vi et inntrykk av at landet praktiserte den tradisjonelle, nordiske religionen i tiden da Håkon ble konge, og Snorre beskriver at kongen var forsiktig med å fronte sin tilhørighet til kristendommen, og at han kun prøvde å omvende sine nærmeste. Håkon gjorde noen forsøk på å lovfeste kristne tradisjoner på Frostating, men dette ble møtt med stor motstand fra befolkningen. Snorre beskriver et veldig motvillig Trøndelag. Her blir kong Håkon tvunget til å blote.

Det kan se ut til at kristendommen ikke var velkommen nord for Møre på midten av 900-tallet. Det kommer ikke frem at det var noen lignende motstand andre steder i Norge. På Møre var det, under Håkon den gode, bygget kirker hvor prester praktiserte, noe vi får et innblikk i da trønderne reiser til Møre og brenner tre kirker og dreper tre prester. Det kan altså se ut til at trønderne holdt på den gamle tradisjonelle troen lenger enn de gjorde på Vestlandet, og det kan være interessant å ta med seg i den videre drøftingen av runematerialet.

Om tilfellet har vært at tre kirker er reist på Møre rundt midten av 900-tallet, er det rimelig å tenke seg at det fantes flere kirker rundt om i Norge. At kirker ble reist, kan tyde på at kristendommen allerede hadde vært tilstede en stund. Det er i hvert fall tydelig at misjoneringen var i full gang på Vestlandet rundt 950, og det er sannsynlig at kristendommen har vært tilstede allerede i noen tiår før kirker ble bygd. I følge Gro Steinsland har nok den kristne troen sivet inn i ulike kyststrøk fra kontinentet i forbindelse med handel over lang tid før dette. Likevel tror hun ikke at det var før man fikk en sterk og sentralisert kongemakt at de virkelige endringene i religionpraktiseringen kunne skje (Steinsland, 1995b, s. 109). Selv om kirker og prester tilsier at kristendommen kan ha hatt en plass i samfunnet, virker det på Snorres beretninger som at kristendommen ikke var særlig populær under Håkon den gode. Skal vi tro Steinsland (1995a, s. 12), er det ikke usannsynlig at dette var tilfellet. Den før-kristne religionen var åpen og tolerant på idéplanet, det vil si at de for eksempel var åpne for å ta til seg nye guder, men de var veldig opptatt av å holde på sin gamle kultus. Om det ble gjort forsøk på å endre den gamle kultus-tradisjonen, er det mye mulig det ble møtt med motstand. Og det kan se ut

som det er det vi er vitne til i sagaberetningene, særlig i Trøndelag. Det ser altså ut til at man på Vestlandet på midten av 900-tallet hadde gått med på endringer i kultusen, mens dette enda ikke var gjennomført i Trøndelag.

Vi beveger oss over til Håkon jarls tid, og får høre om da han fikk bud fra den danske kongen om å kristne alt folket han styrte over. Denne hendelsen har vi forøvrig et godt runologisk vitne til, nemlig Jellingesteinen, hvor teksten lyder: ”Harald konge bød gjøre dette minnesmerke etter Gorm sin far og Tyra sin mor – den Harald som vant seg alt Danmark og Norge og gjorde danene kristne” (Solberg, 2015). Her ser vi at sagalitteraturen og runeinnskriftene utfyller hverandre. Norge nevnes som en del av kong Haralds rike, og sagalitteraturen forteller om at han bad Håkon jarl om å kristne sitt folk. Håkon jarl ble tvangsdøpt, men var ikke videre interessert i kristendommen, og sendte alle prestene og misjonærene bort. Ordet ”tvangsdøpt” er et stikkord for den følgende kristningsprosessen som det vitnes om i sagalitteraturen. Under Olav Tryggvason fikk misjoneringen en litt mer alvorlig fremtoning. Det beskrives at Olav Tryggvason drev hard misjonering med trusler om forvisning og vold mot dem som motsatte seg kristendommen. Dette var en veldig effektiv metode når det gjaldt vedtak av lover og den offisielle kristningen, men man kan jo sette spørsmålsteget ved om befolkningen hadde en ektefølt tilknytning til kristendommen. Likevel kan dette ha vært en avgjørende faktor i kristningen av Norge. Gro Steinsland mener at sentraliseringen av landet og innføringen av kristendommen fra en maktposisjon var helt nødvendig. Kongemakten og kirken var avhengige av hverandre, og at kongemakten, med Olav Tryggvason i spissen, tvang kristendommen på befolkningen på denne måten, styrket naturlig nok kirkens posisjon (Steinsland, 1995b, s.109).

I sagaen om Olav den hellige får vi et innblikk i hvilket forhold befolkningen hadde til kristendommen. Der får vi vite at småkongene rundt omkring i landet hadde latt seg døpe sammen med sitt folk som følge av alle tingene kong Olav Haraldsson hadde holdt, men at de ikke satte noen regler for hvilken religion hver enkelt skulle praktisere. Dette vil altså si at offisielt var store deler av landet kristnet, men at det nok ble praktisert før-kristen kultus mange steder. Sagaen forteller om at kong Olav tok dette alvorlig, og reiste rundt i hele landet til han hadde forsikret seg om at alle bygder i Norge hadde tatt til seg kristendommen. Hvorvidt det virkelig forholdt seg slik, er vanskelig å si, da Olav Haraldsson nok har blitt glorifisert i tiden etter han ble signet.

5.2 Kristendommen i runematerialet

Gjennom arbeidet mitt med runematerialet, har jeg forsøkt å trekke ut elementer som kan si oss noe om hvilken posisjon kristendommen har hatt i tiden mellom 800-1100 på Vestlandet. Arbeidet viser at kristendommen kommer til syne både gjennom direkte tekst og gjennom mer subtil symbolbruk. Ut i fra vedlegg 1 kan man se at korssymbolet forekommer på 12 av de 15 runesteinene som finnes i dette utvalget. De tre som ikke har kors er Stavanger III, Årdal kirke og Oddernes II. Disse har til gjengjeld andre kristne trekk. Stavanger III er et steinkors hvor det skrives om en prest, Årdal kirke har formelen ”*Hjalpi Goð ǫndu*” og på Oddernes II skrives det om kirkebygging og en ”gudsønn”. Det finnes fire steinkors i utvalget, og som vi har sett på tidligere, kan disse ha hatt ulike funksjoner. Det blir diskutert hvorvidt de utelukkende var kristne symboler, eller om de også fungerte som såkalte *grenseobjekter* i en overgangstid mellom hedendom og kristendom. Tre av steinene har kristne formler der to av dem ber Gud om hjelp mens den siste proklamerer at ”Gud er én”. (N184 Galteland)

Hva kan dette si oss om kristendommen i vikingtiden på Vestlandet? Runesteinene kan gi oss informasjon om både kristendommens inntog på Vestlandet og om kristendommens posisjon i samfunnet. Når det gjelder kristendommens inntog, kan man både se på de tidligste tilfellene av steiner med kristne trekk, men også på steiner med trekk som tilsier at kristendommens læresetninger og dogmer har blitt infiltrert i samfunnet. Her opererer man altså med to faser av religionsskiftet; den første fasen fungerer som en overgangsfase hvor symbolene blir brukt, men man ikke nødvendigvis antar at den kristne mentaliteten er indoktrinert i samfunnet. Den andre fasen vitner om en endring i både mentalitet og kultus i form av at man kan lese om prester og gudsønner, samt at kristne læresetninger blir brukt.

Den første fasen kan man si starter med de tidligste vitnene vi har fra materialet, som er Klepp I og Njærheim I. De er steinene med de eldste trekkene som også har kors. Man kan anta at de som reiste disse steinene hadde kjennskap til, og muligens også identifiserte seg med kristendommen, men de ytrer ingen videre tilhørighet til kristendommen enn korssymbolet. Om man derimot sammenligner disse steinen med for eksempel Sele II eller Galteland, som man kan si tilhører den andre fasen, ser man at disse vitner om en mer innarbeidet kristendom, da innskriften på begge steinene inkluderer kristne formler. Dette kan være et vitne om en endring i mentaliteten, noe som må ha foregått over lang tid. I følge Gro Steinsland strekker den mentale endringen i forbindelse med overgang fra før-kristen tro til kristendom i Norge seg over omtrent

400 år, fra 800-1200 (Steinsland, 1995a, s.11). Ut i fra dette materialet kan det se ut til at den mentale endringen hadde kommet et stykke på vei rundt år 1020, i og med at dogmer som ”Gud er én” blir brukt, som forøvrig også er en motsetning til den polyteistiske før-kristne troen. Når det gjelder Kulisteinen og dens tale om kristendommen, kan den passe inn i begge fasene. Den vitner ikke direkte om en endring i mentalitet, men fungerer heller som en informativ innskrift, som opplyser om at kristendommen hadde kommet til Norge for tolv år siden.

Runematerialet vitner altså om en sakte prosess når det gjelder religionsskiftet, hvor man på de tidligste steinene benyttet seg av enkle korssymbol mens man fra rundt 1000-tallet kan se en mer utviklet kristen mentalitet i materialet.

5.3 Sammenligning

Gjennom både sagalitteratur og runemateriale er det tydelig at kristendommen gjorde seg gjeldende i løpet av vikingtiden. Fridtjov Birkeli (1995, s.48) mener at man uten tvil kan si at kristendommen for alvor kom til Norge på 900-tallet. Om man godtar beretningen i sagaen om prestene som ble drept på Møre som en historisk kjensgjerning, noe Fridtjov Birkeli gjør, er det altså lite tvil om at kristendommen var godt etablert på Vestlandet rundt år 950. Birkeli trekker også inn Kulisteinen i denne sammenhengen: Kulisteinen ble reist på Smøla, ute i havgapet nord for Kristiansund. Det er ikke utenkelig at det var i nærheten av Smøla trønderne angrep, altså er det belegg for å tro at det fantes kirker og prester som spredde kristenbudskapet i områdene her fra midten av 900-tallet. Med tanke på den tidligere diskusjonen om datering av Kulisteinen, er dette et interessant element som det er verdt å ta med i diskusjonen. Det trenger ikke være en riksdekkende hendelse Tore og Hallvard risser om på runesteinen da de proklamerer at ”kristendommen hadde vært i Norge i tolv år”, det kan også være en lokal hendelse på Smøla. Dette blir selvsagt bare spekulasjoner, men i og med at de runologiske trekkene på steinen tilsier at den kan være fra midten av 900-tallet, er det verdt å nevne.

Når det gjelder de tidligste vitnene til kristendommen i runematerialet, kan det se ut til at runematerialet og sagalitteraturen forteller ulike historier. Skal man tro sagaene, var ikke kristendommen særlig gjeldende i landet før tidligst Olav Tryggvasons tid, som regjerte fra rundt år 995 (Norseng, 2017). Vi har likevel sett at flere runesteiner fra 900-tallet er prydet med kors. Som nevnt tidligere, mener Gro Steinsland at kristendommen kom fra kontinentet og de britiske øyene i små drypp over lang tid. Dette betyr at kristendommen mest sannsynlig har vært en del av noens liv før det ble institusjonalisert og vedtatt som riksdekkende religion.

Muligens har den fungert som et supplement til den før-kristne troen, noe Gro Steinsland mener ikke var uvanlig. ”Formelaktig sier man gjerne at mens hedendommen var trostolerant, men kulteksklusiv, var den misjonerende kristendommen troseksklusiv, men kulttolerant.” (Steinsland, 1995a, s. 13). Det var altså akseptabelt i den før-kristne troen å ta i bruk fremmede makter i sitt trosliv, mens man var trofast mot den tradisjonelle kultusen. Nettopp fordi kristendommen var motsatt, har nok disse to trosretningene levd side om side en stund før kristendommens dogmer og læresetninger som ”Gud er én” fikk gjennomslag og dermed ekskluderte gudene fra den norrøne mytologien. Brenningen av kirkene og mordene på prestene på Møre var muligens en reaksjon på at den før-kristne kultusen ble utfordret av de kristne misjonærene.

Det ser altså ut til at runematerialet og sagalitteraturen på noen punkter bekrefter hverandre. Den kristne mentaliteten, som muligens har kommet ved at religionen ble riksdekkende, ser vi mer og mer av etter år 1000 på blant annet innskriftene fra Bygland og Galteland, og dette stemmer godt overens med det som kommer frem gjennom sagalitteraturen. Under Olav Tryggvason ble kristendommen frontet mange steder, og dette har nok endret en del på samfunnet i de gjeldende områdene. Under Olav Haraldsson ble kristenretten satt, og det kan man også si at gjenspeiler seg i runematerialet fra etter år 1000, både på Galtelandssteinen, Årdal kirke, Stavanger III og Oddernes. Disse utviser en mer dyptgående tilknytning til kristendommen enn de eldre eksemplene Klepp I, Njærheim I og Stavanger II, hvor det kun er symbolbruken som røper en tilknytning til den kristne tradisjonen.

5.4 Konklusjon

Sagalitteraturen og runematerialet viser begge at tiden etter år 1000 ser ut til å være en tid hvor kristendommen virkelig slo sterke røtter i den nordiske kulturen. Ut i fra runematerialet kan det se ut til at det har foregått en endring i både kultus, dogmer og mentalitet i tiden etter ca. 1020, hvor kristne læresetninger som ”Gud er én” er tatt i bruk. I tillegg blir det nevnt en prest på Stavanger III fra år 1030 og kirkebygg på Oddernes fra omtrent samme tid. Sagalitteraturen snakker om en voldsom misjonering i nettopp denne perioden. Kristenretten ble satt ved ting rundt om i hele Norge fra tiden da Olav Tryggvason regjerte på slutten av 900-tallet og frem til Olav Haraldssons regjeringstid i første del av 1000-tallet. Dermed kan man si at sagalitteraturen og runematerialet bekrefter hverandre på dette punktet.

Når det gjelder tiden før år 1000 ser det likevel ut som de forteller to ulike historier. Som nevnt tidligere, er det først i sagaen om Håkon den gode at man møter kristendommen, og da leser man om et samfunn som ikke ønsket å ha noe med kristendommen å gjøre. Riktig nok er det i sagaen hovedfokus på motstanden kongen møtte i Trøndelag, men det sies også at ”hele landet var hedensk og det var mye bloting” (Holstmark & Seip, 1964, s.89). I runematerialet, der i mot, ser vi steiner med korssymbol fra midten av 900-tallet. Ser man for eksempel på steinen fra Klepp, ser ut til at det fantes kristne på Jæren i tiden før misjonskongene virkelig satte inn støtet. Her kan man altså kanskje lære mer av å se til runematerialet enn til sagalitteraturen, da runematerialet gjenspeiler befolkningens holdninger heller enn kongenes synspunkter og liv.

6.0 Avslutning

Målet med denne oppgaven har vært å studere runesteiner fra Vestlandet i tiden da kristendommen skal ha gjort sitt inntog i vikingtiden, for å se hva de kan fortelle om denne prosessen, og hvordan det som kommer frem eventuelt stemmer overens med sagalitteraturens fremstilling av religionsskiftet. Som et ekstra aspekt ved oppgaven har jeg også hatt fokus på datering av runesteiner basert på kristningen av Norge. Praksis i datering av kristne runesteiner har vært å plassere dem ikke tidligere enn seint på 900-tallet. Arkeologer mener likevel at det finnes tegn til kristendom på norsk jord så tidlig som 700-tallet i gravmateriale som er funnet på Vestlandet. Jeg har da stilt spørsmål ved om det er hensiktsmessig å holde fast på at kristne runesteiner ikke er fra tidligere tider enn rundt år 1000.

I oppgaven har jeg jobbet med *Heimskringla* av Snorre Sturlasson, med mål om å plukke ut deler som sier noe om kristendommens posisjon i samfunnet. En gjennomgang av *Norges Innskrifter med de Yngre Runer*, med de avgrensningene som er skissert i kapittel 2, har resultert i det runematerialet som er med i denne oppgaven. Dette har lagt grunnlag for min tolkning av hvordan kristendommen viser seg gjennom sagalitteraturen og runesteinene.

En gjennomgang av sagalitteraturen har vist at kristendommen ikke sto særlig sterkt i Norge før rundt år 1000. Misjonskongen Håkon den gode møtte stor motstand da han prøvde å kristne landet i siste del av 900-tallet, og sagalitteraturen forteller om et land som hadde lite interesse av den kristne tro. Senere gikk Olav Trygvason og Olav Haraldsson hardere frem, og tvangskristnet store deler av landet. De lyktes også med å lovfeste den i første del av 1000-

tallet. Det ser likevel ut som at de møtte stor motstand i Trøndelag frem til Olav Haraldssons død i 1030, da de fleste, tilsynelatende, vendte om til den kristne tro.

Runematerialet, som er de eneste samtidsskriftene vi har fra vikingtiden, kan på noen punkter bekrefte sagalitteraturen. Det ser ut til at kristendommen fikk en sterkere posisjon i starten av 1000-tallet, i form av en endring i mentalitet. Kristne læresetninger og vitner om kristen praksis viser at kristendommen må ha vært godt forankret fra rundt år 1020. Som det har blitt poengtert i kapittel 5, er dette en prosess som må ha startet i lang tid før en slik endring kan ha skjedd. Og dette kan man si gjenspeiler seg i runematerialet i større grad enn i sagalitteraturen. Vi ser eksempler på kristne runesteiner fra midten av 900-tallet, med enkle kors påført tradisjonelle før-kristne runeinnskrifter. Sammen med kristent gravmateriale fra 700-tallet, forsterker dette tanken om at kristendommen gjorde sitt inntog på norsk grunn tidligere enn 1000-tallet. Mest sannsynlig har kristendommen vært kjent for nordboerne i flere hundre år før år 1000 på grunn av handel og andre møter med kontinentet og de britiske øyene, og noen har vist en positiv innstilling til dette ved å føre på et kristent kors på minnesteiner og lignende. På dette punktet kan altså runesteinene fortelle en litt annen historie enn sagalitteraturen.

Sagalitteraturen beretter om stor motstand mot kristendommen nord for Møre. I følge runematerialet ser det ut til at motstanden ikke sto like sterkt lenger sør i landet, og denne tanken blir forsterket om man ser på hvor kristendommen mest sannsynlig har vært tilstede lengst på norsk jord. Som vist i kapittel 2, har nok Vestlandet og Sørlandet hatt kristendomspåvirkning i lenger tid enn for eksempel Trøndelag, rett og slett på grunn av sin geografiske posisjon i forhold til kontinentet og de britiske øyene. Dette stemmer godt overens med runematerialet, hvor de eldste eksemplene på kristne runesteiner er fra Jæren i Rogaland.

Et tema som kristningen av Norge er et komplekst tema som det er vanskelig å gi noe totalbilde av i løpet av en oppgave som dette. Likevel har det, forhåpentligvis, blitt satt fokus på runesteinenes verdi som samtidstekster og kilder til vikingtidens samfunn. Denne oppgaven representerer dermed et lite bidrag til et stort mål; å komme nærmere et nyansert og godt dokumentert inntrykk av religionsskiftet i Norge i vikingtiden.

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg tatt for meg runemateriale fra tiden mellom 800-1100 e.Kr. fra Øst-Agder til og med Nordmøre, og sett på hvordan dette vitner om kristendommens inntog i Norge. Jeg har også sett på Snorre Sturlassons *Heimskringla*, og plukket ut de elementer fra den som gir et bilde av hvordan kristendommens posisjon var i Norge i vikingtiden. Jeg sammenligner disse to og ser om de kan bekrefte, eventuelt avkrefte hverandre. Som et viktig punkt i dette arbeidet, har jeg trukket fram datering av kristne runesteiner. Det er selvsagt slik at kristne runesteiner er fra tiden etter kristendommen kom til Norge, men det er en pågående debatt om når dette egentlig skjedde. Derfor har jeg også fokusert på kristningsprosessen og når den kan ha funnet sted.

I presentasjonen av sagalitteraturen ser det ut til at kristendommen møter stor motstand da den for første gang blir presentert for de norske vikingene i siste del av 900-tallet. Etterhvert som misjonskongene reiser rundt og forkynner kristendommen, endrer folk syn gradvis, selv om det fortsatt blir praktisert før-kristen kultus noen steder. Fra første del av 1000-tallet blir kristenretten satt ved hvert ting i Norge, og kristendommen ser da ut til å spre seg i landet. Runematerialet speiler på et vis sagalitteraturen etter år 1000, i og med at det også her vitnes om en større tilknytning til kristendommen enn før, i form av at det blir benyttet kristne læresetninger og at det vitnes om kristen praksis. Dette sier oss at det mest sannsynlig har skjedd en mental endring fra den før-kristne tankegangen. Likevel finnes det flere kristne runesteiner med runologiske trekk fra tiden før år 1000 også, noe som ikke stemmer helt overens med sagalitteraturens fremstilling av samfunnets holdning til kristendommen.

I motsetning til sagalitteraturen, ser det på runematerialet ut til at kristendommen hadde en plass i det norske samfunnet fra midten av 900-tallet i såpass stor grad at man følte for å markere det på de tradisjonelle runesteinene. Dette vitner om et samfunn som nok har hatt kristen innflytelse en god stund allerede. I arkeologiske gravfunn fra 700-tallet i Rogaland blir det påvist kristent insulært materiale, og det forsterker tanken om at kristendommen har vært kjent i området en god stund før år 1000. Sammen med religionsforskeres tanker om hvor lang tid en endring som skiftet fra før-kristen til kristen tro mest sannsynlig har tatt, gir dette et bilde om kristendom på norsk jord fra tidligere tider enn før antatt. Dette har, i sin tur, en betydning for datering av kristne runesteiner og annet kristent historisk materiale.

Masterarbeidets relevans for lektoryrket

I arbeid med denne masteroppgaven har jeg gått gjennom mange prosesser som kan være nyttig å ta med seg inn i lektoryrket, både for egen utvikling som akademiker, men også erfaringer som kan være hjelpsomme i rettleiding av elever i arbeid med oppgaveskriving. Som norsklærer er skriveprosess og oppgaveskriving et tema man jobber mye med. Jeg sitter nå igjen med flere teknikker og en større forståelse for utfordringer knyttet til skriveprosess som kan være nyttige i veiledning av elever i forbindelse med deres oppgaveskriving. På samme måte har arbeid med hensiktsmessig argumentasjon gitt meg erfaringer som jeg tar med meg videre inn i lektoryrket.

Et annet viktig punkt er det faglige utbyttet jeg sitter igjen med etter denne oppgaven. Jeg har utviklet en større forståelse for språkhistorie og språkutvikling gjennom dette arbeidet, og det vil selvsagt bli med meg videre i undervisning av nettopp dette temaet. Med en god forståelse for et tema følger gode forklaringer og god undervisning. I tillegg har jeg også utviklet en bredere forståelse for vikingtiden som historisk epoke, og dette vil jeg kunne dra god nytte av i mitt andre undervisningsfag, nemlig historie.

I arbeid med språkhistorie kombinerer man to fagkretser, norsk språk og historie. I denne oppgaven har jeg, naturligvis, jobbet på et tverrfaglig plan. I slikt tverrfaglig arbeid opplever man ofte en bredere forståelse for et anliggende, og jeg tror det kan være verdifullt å ha en slik erfaring med tverrfaglighet i yrkeslivet som jeg har gjennom denne oppgaven. Det er ikke uvanlig å gjennomføre slike tverrfaglige prosjekter i undervisning, og med kunnskap innen begge felt stiller jeg sterkt i en slik situasjon.

Å gjennomføre et grundig arbeid på dette nivået gjør at man bygger seg opp en faglig trygghet. En slik trygghet ser jeg som viktig i lektoryrket, da elever responderer bra på trygge og sikre lærere. Selv om denne oppgaven bare tar for seg en liten del av pensum i den norske skolen, gir en gjennomføring av en oppgave på denne størrelsen en trygghet rundt egne evner, og det tror jeg vil være en styrke i virket som lektor.

Litteraturliste

- Andersen, Per Sveaas (1972): *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130*. Oslo: Handbok i Norges historie. Bind I del 2.
- Berg, I., Dalen, A., & Seim, K. F. (2013). *Runestudier. Festskrift til Jan Ragnar Hagland*. Trondheim: Akademika Forlag
- Fuglestedt, Ingrid 1997: Mellom hedendom og kristendom – mellom ættesamfunn og kongerike. Bruken av monumentale anlegg i en brytningstid. I Fuglestedt og Myhre (red.): *Konflikt i Forhistorien*. Ams- Varia 30. Arkeologisk Museum i Stavanger.
- Gulatinglovi (1969). Oversettelse av Knut Robberstad, 3. Utgave. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Haakstad, Christine (2007): *Grenseobjekter og maktfordeling. Bruken av tvetydige symboler i kristnings- og rikssamlingsprosessen*. (Masteroppgave i arkeologi). Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier, Universitetet i Oslo.
- Hagland, Jan Ragnar (1998): Innleiing. Litt om datering på runologisk og språkleg grunnlag. I: Audun Dybdahl og Jan Ragnar Hagland (red.): *Innskifter og datering. Dating Inscriptions*. Senter for middelalderstudier Skrifter nr. 8. Trondheim: Tapir
- Hagland, Jan Ragnar (1998): Innskifta på Kulisteinen. Ei nylesing ved hjelp av Jan O. H. Swantessons mikrokarteringsteknologi. I: Audun Dybdahl og Jan Ragnar Hagland (red.): *Innskifter og datering. Dating Inscriptions*. Senter for middelalderstudier Skrifter nr. 8. Trondheim: Tapir
- Hagland, Jan Ragnar (1991): Kulisteinen – endå ein gong. I Berg, I., Dalen, A., & Seim, K. F. (2013). *Runestudier. Festskrift til Jan Ragnar Hagland*. Trondheim: Akademika Forlag
- Hagland, Jan Ragnar (1990): Runer frå bygrunnen i Trondheim og mangelen på daterte innskifter frå ca. 1050-1150. I: James E. Knirk (red.): *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions. Grindaheim, Norway, 8-12 August 1990*. Runrön 9. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, s. 253-267.
- Hallan, Nils (1966): Kulisteinen og kristenrettsvedtaket på Mostertinget. *Du mitt Nordmøre 1966*, s. 21-28.
- Helle, Knut & Orning, Hans-Jacob (2014): *Hvor annerledes var middelalderen?*. I en sofa på arkivet; 2014-03-04, UiO. Hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=awEJvP7xmlE>
- Hernæs, Per (1994): Kristen innflytelse i Rogalands vikingtid. *Rikssamlingen og Harald Hårfagre*, 75-117. Kopervik: Karmøy kommune.
- Holstmark, Anne & Seip, Didrik A. (overs.): *Snorre Sturlasson, Kongesagaer*. Gyldendal Norsk Forlag, 1964. Oslo.
- Johnsen, Ingrid Sannes (1968). *Stuttruner i vikingtidens innskifter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Knirk, J. E. (1993): Runesteinen ved Oddernes kirke i Kristiansand. I *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1991/1992*, s. 175-187
- Knirk, J. E. (2001): Kuli. I: Hoops, Johannes: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 17. Berlin: Walter de Gruyter. side 412–414.
- Krag, Claus (2009): Håkon 1 Adalsteinsfostre. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra https://nbl.snl.no/Håkon_1_Adalsteinsfostre
- Heimskringla (2014). *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/Heimskringla>
- Hines, John (1994): Tidlig kontakt over Nordsjøen og de bakenforliggende årsaker. I Krøger, J. F. & Naley, H. (1994/1995): *Nordsjøen – handel religion og politikk*.

- Karmøyseminaret 1994 og 1995 Vikingfestivalen, Karmøy kommune. Dreyer bok, Stavanger.
- Moseng, O. G., Opsahl, E., Pettersen, G. I. & Sandmo, E. (2007): *Norsk historie 750-1537*. 2. Utgave. Universitetsforlaget, Oslo.
- Nidaros bispedømme (2014). *Store Norske Leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Nidaros_bispedømme
- Norges innskrifter med de yngre runer, bind III*. (1941–1990). Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.
- Norges innskrifter med de yngre runer, bind IV*. (1941–1990). Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.
- Norseng, Per G. (2017): Harald Hårfagre. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Harald_Hårfagre
- Norseng, Per G. (2017): Olav Tryggvason. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Olav_Tryggvason
- Sawyer, Birgit (2000): *The Viking-Age Rune-Stones*. Oxford University Press, New York.
- Solberg, Bergljot (2015): Jellingsteinene. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/Jellingsteinene>
- Spurkland, Terje (2001): *I begynnelsen var futhark*. 4.opplag. Cappelen Forlag AS, Oslo.
- Spurkland, Terje (1995): Kriteriene for datering av norske runesteiner fra vikingtid og tidlig norsk middelalder. *Maal og Minne*, Oslo.
- Steinsland, Gro (1995a): Hvordan ble hedendommen utfordret og påvirket av kristendommen? I Lidén, Hans-Emil (red.): *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Steinsland, Gro (1995b): Konflikten mellom kristendom og hedendom rundt år 1000. I Krøger, J. F. & Naley, H. (1994/1995): *Nordsjøen – handel religion og politikk*. Karmøyseminaret 1994 og 1995 Vikingfestivalen, Karmøy kommune. Dreyer bok, Stavanger.
- Weidling, Tor Ragnar (2017): Are Frode. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Are_Frode

Vedlegg

Navn	Kors	Steinkors	Kristen formel	Bruker kristne uttrykk
Klepp I	x			
Njørheim I	x	x		
Svanøy	x	x		
Kvamme	x			
Gjerde Kirke	x			
Stavanger II	x			
Sele II	x	x		
Njørheim II	x			
Galteland	x		<i>"Einn er Goð"</i>	
Stavanger III		x		"prest"
Grindheim kirke	x			
Bygland	x		<i>"Guð hjalpi sál"</i>	
Årdal kirke			<i>"Hjalpi Goð þóndu"</i>	
Oddernes II				"kirke", "gudssønn"
Kuli	x			